3. Walther, Justus, 1749-1828
Lühhikenne Öppetus Eestima Tallorahwa Ämmadele / [Justus Walther ; tõlkija Otto Reinhold von Holtz]. - Tallinn s. n., 1812 (Tallinn : J. H. Gressel). - [8], 96 lk. ; 8°
173x106 mm.

A 27. 313 : 1
b11632847

EST MF. 3902

618.2

Lühhikenne Öppetus

Eestima Tallorahwa Ämmadele.

Riigiraamatukogu
A 27 813:1

Tallinnas,
trükkitud J. H. Gresseli Kirjadega.
1812.

Iſt zu drucken erlaubt worden.

Dorpat, d. 18. May 1812.

G. P. A. von Roth,

Lector an der Kaiſerl. Univerſität zu Dorpat.

Sr. Excellence

dem Herrn wirklichen Staatsrath,

Ehstländischen Civilgouverneur und verschiedener

hoher Orden Ritter,

Baron Boris Wasiliwitsch von Ürküll

mit der

schuldigsten Hochachtung

gewidmet

von

Dr. Justus Walther,
Coll. Rath und Inspector
der Ehstländischen Medic. Verwaltung.

— o —

Vorbericht.

Sr. Excellence der Herr wirkliche Staatsrath, Ehstländischer Civilgouverneur und verschiedener hoher Orden Ritter Baron von Ükküll waren von dem Bedürfniße überzeugt, daß in der Hebammenkunst unterrichtete Bauerweiber dem Lande nothwendig wären, da durch die Unwissenheit alter Weiber, die seither das Geschäft einer Hebamme auf dem Lande ausübten, viel Schaden angerichtet wird. Daher wurde den 27. July 1809 ein Hebammen Institut, für Bauerweiber vom Lande, in Reval errichtet, und eine bestimmte Anzahl Bauerweiber wurde zugleich von der ältesten Kreiß-Hebamme Öhmann unter meiner besondern Aufsicht unterrichtet. Der Unterricht wurde durch Vorzeigung und Erklärung des weiblichen Beckens und der erforderlichen Kupfertafeln deutlich gemacht; ein Touchir-Apparat uud ein Fantom oder Puppe war da, die Handgriffe zu zeigen. Um aber auch Gelegenheit zur Ausübung der Kunst zu verschaffen, war bey der freyen Wohnung der Weiber, ein Zimmer zur Entbindung schwanger Weibspersonen eingerichtet worden, wovon zum Nutzen der Lernenden fleißig Gebrauch gemacht worden ist. Nach geendigten Unterricht wurden die Weiber, deren 84 den Unterricht genoßen, vor ihrer Entlassung öffentlich examinirt.

— o —

Damit die Weiber aber auch Gelegenheit haben, den mündlich gehabten Unterricht zu wiederholen, habe ich nachfolgenden ins Ehstnische übersetzten kurzen Unterricht, in der Hebammenkunst, abgefaßt.

Die Entbindungs-Anstalt wird bey dem Alexander-Armenhause, das seine gegenwärtige vervollkommente Einrichtnng der Menschenliebe zu verdanken hat, fortgesetzt. Es sind bey diesem Armenhause, in einem Nebengebäude, zwey Zimmern dazu eingerichtet, mit fünf Betten und allem dazu Erforderlichen versehen, woselbst jede Schwangere ohne Unterschied, unter Verschweigung ihres Namens und Standes, von einer dabey angestellten Hebamme entbunden werden kann — wovon schon oft Gebrauch gemacht worden ist. Die Aufsicht dieses Armenhauses hat der Herr Hofrath und Polizeykommissair Witt, dessen Eifer und Sorgfalt bey Einrichtung und Erhaltung des Armenhauses und der damit verbundenen Entbindungs-Anstalt öffentliches Lob und Dank verdient.

Der Verfasser.

— o —

Surm nidab mahha, ja ikka tullewad ued lomad assemele. Agga mikspärrast Jummal nenda pillutab ja jälle ehhitab? Moista sest,

oh Innimenne!

et kellele Temma ello annud, selle igga peab jåma; sest neid ma-ilmo on måramatta paljo, mis neist peab tåidetama, kelle waimud sündimisse låbbi sia ma-ilma tulnud ja jälle ärra siit lahkuwad. (Joan. Ewang. 14, 2.)

Sinno sündiminne, mis låbbi Sinna innimesse lomaks said, on Sinno moistlikko ollemisse hakkatus, ja sest aiast suutsid Sa, kui Jummala sarnane likuda ning, isseennese teådes, tullewa ello pole köndida. Nääd sa, kui suur assi innimesse sündiminne on.

Agga kui Sinno sündimisse jures ei olleks abbi tehtud — (ja nisugguseſt abbist rågib sesinnane ramat) — kui Sinno sündimisse jures ei olleks abbi tehtud, kas ehk olleksid siis hinge jånud? ehk kas olleksid siis ni terwe? Sest kui mitto last ja kui mitto emma surrewad, ehk jåwad wiggaseks ämmade rummalusse låbbi.

Sedda wannemaks innimenne saab, sedda targemaks ta woib sada, ja sedda parrema mele ja kombega ta woib olla, kui ta isse tahhab;

ja jälle temma parremaſt meleſt ja kombeſt tulleb ſe rahho, mis ta, ſiit lahkudes, enneſega wottab, ning mis temma hingele iggaweſt toito annab. Kui wägga on ſe ſiis wannematte ja ämmade kohhus, hoolt kanda, et lapſed ellusſe jäwad ja terwed on, et niſugguste warrane ſurm ehk kiddurik ello nende hingede peäle ei lange.

Ärra pilka ſepärraſt mitte ſedda abbi, mis ſiin pakkutakſe, ja ärra naera ſedda, mis Sa, Lojat kummardades, pead luggema. Oälad ja pillad pannewad Jummalat ennaſt naeruks — moiſtlik nääb Temma ſuurt tarkuſt igga lomisſe ſeädusſes. Tõeste, igga loma ſündimisſe jures tulleb kunninga Tawetiga úttelda: "Kui ſured on "So teud, Jehowa, wägga ſúggawad "on So mõtted!" (Laul. ram. 92, 6.)

Sedda kirjotas ſe, kes ſedda ramatut Saksa keleſt Eestima kele ſisſe on pannud.

Eesõppetus.

1.

Ämma ammetiks arwatakse, kui kegi moistab nisugguse naesterahwale, kes käima peäl on, temma lapse kandmisse ja ilmaletomisse aial nou anda ja abbi tehha.

2.

Üks naene, kes oskab sedda nou anda, ja kes sedda abbi sudab tehha, nimmetakse ämmaks.

3.

Õppetusse naal sedda tarkust iggaüks kätte saab; agga sedda õiget wisi, kuida se abbi peab sama tehtud, enne üksi ei moista, kunni kegi wäljaõppind ämm ühhegi naese lapsekandmisse ja mahhasamisse jures tedda juhhatab, kes ämmaks tahhab minna.

4.

Naene, kes ämmaks tahhab sada, peab

1) lihha ja luu polest terwe ollema; temma peab suutma ommad käed ja jallad õiete prukida, selge silmaga ollema, ilma palle ehk nähho wiggata, et need ei ehmataks, kes tedda tarwitawad, liati kui naene essimest korda last käib;

2) temma ei pea mitte liig wanna ollema, ſeſt muido ta ei jáksa ſedda abbi tehha, mis temmalt ihhaldakſe;

3) temma peab helde ja tasſaſe melega ollema, et ta armo-ſannaga ſedda kannatama juhhataks kes, mahhaſades, wähheſt palio waewa nääb;

4) temma peab árratüddinematta ollema, ſeſt et lapſe ilmale-tulleminne mitto kord kaua wibib, wägga pikkamiste käib — niſuggune ám ſepárraſt isſe kannatlik peab ollema, et temma lotus Jummala peále ſelle mahhaſawa naeſe arga meelt ka-utaks.

5) temma peab kaine, iggawiſi kaine ollema, ſeſt kuida woib joobnud ám ſellele, kes lapſe waewas on, nou ja abbi anda, kui ta isſe meleſt árra, ja ei tea, mis ta teeb;

6) temma peab niſugguſe kombega innimenne ollema kelle peále woib lota, ja et ta niſuggune on, omma Moiſawannema ja Koggodusſe-öppetaja tunnistusſega üllesnáitma;

7) temma peab ramat-mees ollema.

5.

Ámma-ammeti tarkuſt jouab igga naene úhhe targa ámma káeſt öppida, kui ta mahhaſamisſe jures wäljaöppind ámma juhhatamisſe al, ſedda holega teeb, mis teine temmale útleb.

6.

Keik ſedda tarkuſt kátte ſada, láhháb wägga tarwis, et niſuggune öppia-ám need lehha-kohhad, mis lapſe-kandmisſe ja ilmale-tomisſe aial teggiad-kohhad ehk kannatajad-kohhad on, öiete nouab tunda.

Essimenne Peatük.

Naesterahwa sündimisse-kohtadest.

7.

Naesterahwa sündimisse-kohhad arwatakse need ollewa, mis lapse kandmisse aial ja lapse ilmale-tomisse aial ja pärrast lapse sündimist teggiad-kohhad ehk kannatajad kohhad on.

8.

Needsammad naestarahwa ihhokohhad on jälle kowwad — lulissed, ehk tümmad — lihhased.

A. Kowwad sündimisse-kohhad.

9.

Need kowwad kohhad on need kondid mis kõhho al krõmps-luu ja soonte läbbi seddawisi on kokko pandud, et nad kui saksarahwa habeme kaus, agga pohjata, näitwad ollewa, ja ühtekokko sepärrast naesterahwa pekkiks nimmetakse.

10.

Sesinnane pek on mitmest kontidest, mis noorte laste jures selgeste woib ärraselletada; agga nemmad kaswawad pärrast nenda ühte, et nad kui üks ja sesamma kont näitawad ollewa.

11.

Sel pekkil on nelli konti: 1, pühharisti-lu; 2, iste-lu; ja 3, need mollemad sole-luud, teine teisel polel.

12.

Pühharisti-lu on tagga, kus selg löppeb, istumisse palgede wahhel, otse kui kolmenurk — laiem pool üllespiddi ja terraw pool allapiddi.

13.

Iste-lu on weike kolmenurklinne kont, mis omma laia polega pühha risti luu terrawa otsa külges rippub. Sesinnane kont on seestpiddises külges, mis lapse-koja pole pöratud, nattuke önnestud.

Tähhele tulleb panna, et iste-lu ligub, ja lapse ilmale-tomisse jures annab ta järrel, teise jures ennam, teisse jures wähhemine. Wanna naeste rahwal, kes hilja mehhele sanud, ommeti se jo pea likumatta jäänd; sepärrast nisugguste mahhasaminne mittokord kaua wiwib ja on raske.

14.

Sole-luuks nimmetakse need luud mis mollemil polel pekki on.

15.

Se koht pekkist, kuhho need mollemad soleluud, ees köhho al kus need karwad on, kokko lähwad, ja krömpsluu läbbi ühhendatud, nimmetakse sülle-luuks.

16.

Se abbi, mis koja pekki läbbi noudnud, on se, et pekki sees sedda hoidtakse, mis last

loob, ja kohhe esſimesſeſt otſaſt emma ihhus kosſutab.

Tähhele panna: wahheſt ſawad raske mahhaſamisſe jures needſinnatſed ſoleluud nenda laiale aetud et nago rakſukiſid. — Kui ſedda juhtub, peab titte-emma kaua wodis wägga rahhul ſama petud, et need pekki-luud jälle kokko annakſid ja omma endiſt kindluſt ſaakſid; muido ſe waewab tedda ello aega, ja ta ei kolwa ennam ühhelegi tõle.

17.

Need pekki-kondid on, ni hästi wäljaspoolt, kui ſeeſtpiddi, monneſugguſe tümma asjaga warjotud, kül nahkadega, kül aadridega, ſoonte ja lihhaga; peäle ſedda weel ſelle nahhaga, mis ſedda keik ülleültſe kattab.

18.

Pekkil on kaks ſuud, teine peäl, teine al. Se peälne ſu näitab, kui kaardi peäl malitud ſüdda, mis omma terrawa otſaga wasto iste-luud, ja omma nurkadega tahhapole külgede külge weab.

19.

Peälmisſe pekki-ſuu lühhem laius, (iste-luuſt arwata,) pühharisti luuſt ſadik, on ennamiste ikka 4½ tolli; ja mollematte ſole-lude wahhel on ſedda laiuſt 5½ tolli.

20.

Alluminne pekki ſu, ehk pekki ots, on ennam munna wiſi. Selle allumisſe pekki ſuu laius on nende ſole-lude wahhel 4½ tolli; temma ſu-

rem laius käib pühharisti-luust, iste luust sadik, ja kannab 5½ tolli.

21.

Olgo naesterahwas sure ehk weike kassuga innimenne, terwe ehk wiggane, kui pek on agga seddawisi, kui sai öölsud, siis ta ikka nenda on, et laps ilmale woib tulla. Agga kui pek omma sudes wähhem ehk surem, ja kui ta seddawisi, et üks neist kontidest teisiti, siis nimmetakse sedda pekki wiggaseks.

Nisuggune wiggane pek teeb, omma wägga sure laiusse ehk kitsusse pärrast, ja omma wastopannemisse pärrast, et raske on last ilmale kanda.

B. Tümmad sündimisse-kohhad.

22.

Need tümmad sündimisse kohhad, kust laps läbbi tulleb, on need wäljaspolsed sündimisse-kohhad, ja se seestpiddine emma-röör. Needsinnatsed kohhad annawad järrele, ia aiawad laiale, kui laps, ilmale tulles, nende läbbi peab kaima.

23.

Wäljaspoolsed sündimisse-kohhad on reite wahhel ees, iste-luust roja solest sadik. Nemmad on, kui keik öige ja terwe on, tüdrokutte jures ennam ko-us, kui naeste jures. Keigeennamiste lahti on nad nende jures, kes jo last sanud. Sedda ennam naene lapsi ilmale tonud, sedda ennam ka-ub temma sündimisse-kohtade lodud kindlus ja pingul olleminne. Needsinnat-

sed wäljaspoolsed sündimisse-kohhad on, 1, römo-mäggi; 2, need sured wessi-mokkad; 3, kuttistaja; 4, need weiked wessi-mokkad; 5, põie-su; 6, lapse-koja röri-su; 7, wahhe-pael; 8, wahhe-lihha.

24.

Römo-mäggi on se koht, mis ülle iste-luu äre käib; ta on täiskaswand naesterahwa jures lühhikeste, ennamiste ikka, kahharatte karwadega warjotud. Sesinnane mäggi tou-seb sest raswast, mis selle nahha al on, kust need karwad wälja kaswawad.

25.

Need sured wessi-mokkad hakkawad keskelt iste-luust krömpsluu ülle, ja löppewad wahhe-lihha külges. Täiskaswand naesterahwa jures on wessimokkade wäljaspiddine pool ka kar-wadega — seestpiddi on nad silledad.

26.

Kuttistaja on ümmargune örn like, ülle-wal prao sees: temmal on mitmed wei-ked rahhud, mis nago raswast nilbi wäljaig-gistawad.

27.

Need weiked wessi-mokkad hakkawad kuttis-taja eest-nahhast körwal waljaspole, ja löp-pewad nende suurte wessi-mokkade ja lapse-koja röri suu jures. Sel naesterahwal, kes weel mitte last sanud, on nad punnakad ja natuke kortsolissed; agga nende jures, kes mahhasanud, on nad kahwatand ja lödwemad; nemmad näitwad kui lottid, mis kukke kaela al.

28.

Se wessi-rõri su, ehk poie-su seisab seal suggawas ja silledas kohtas kuttistaja ja mollematte weike wessimokkade ja lapse-koia-rori suu wahhel, kust wet heidededakse. Ümber selle põie suu on weike lihhane pallistus.

29.

Lapse-koia-rõri su on tũdrukutte jures kitsas ja ühhe nahhakesega, otse kui lukkus. Sesinnane su on ni weike, et häddast weike sõrme ots sisse lähhäb. Agga nende jures, kellel meestega teggemist olnud, ehk jo last ilmale tonud, on sesinnane su surem ja laiem. Se weike nahhake, mis sedda lapsekoia-rõri suud otse kui lukkus peab, nimmetakse emma-luk.

Tähhele on panna: Wahhest juhtub ka, et sesamma emma luk, ehk neitsi-nahhakenne koggematta, kui tũttarlaps kukkub ehk kargab, kärrised. Sepärrast ei tohhi mitte kohhe arwata, kui sedda nahhakest ennam ei olle, et sel tũttarlapsel mehhega teggemist olnud.

30.

Wahhe-pael on se nahk, mis need sured wessimokkad al koos peab. Kui naene mitte warrase lapsega mahha ei sa, waid täie lapsega, siis ka-ub se peal.

31.

Wahhe-lihha on se nahk, mis wessi-mokkade ja woja-sole wahhel on. Lapse sündimis-

se löppe pole saab se nahk ennam kui mu teine koht wäljawennitud, ja äm peab sepärrast wägga tähhele pannema, et se mitte löhki ei kärrise.

Tähhele on panna: Needsinnatsed wäljaspoolsed sündimisse kohhad leitakse wahhest teistwisi ollemast — siis on nad wiggased.

32.

Lapse-koja-röör on üks nahkne-kitsas-nelli tolli pikk, kõwwer õnes te; temma su on weike wessi-mokkade wahhel ja nendega kinni; selle röri teine ots on lapse-koia kaela ümber kinnikaswand. Ta seestpiddine nahk on mitto werre-soonte ja puddo soontega kokkopandud, on wägga örn ja kartlik, on täis kortsusi, ja se läbbi wennib ta. Nendesinnatste kortsode woldide sees, liati lapse-koia-röri su külges, tewad hulk nilbi kottikessed ennast lahti, mis läbbi se allati libbe seisab.

Tähhele on panna: Kui nende illakottikeste seest wägga palio illa tulleb, nenda et se waewa teeb, siis se on haigus, mis nimmetakse: walged. (der weiße Fluß.)

Teine Peatük.

Lapse-koiast.

33.

Keigekallim seestpiddiste sündimiste-kohtadest on lapse-kodda; temma on se ônes assi, mis pôie ja roia-sole wahhel wallale pekkis seisab, temma ülle seiswad need soled. Ta ammet on, naesterahwa ku-asjad omma tele juhhatada, ning kui naene käima peal, temma lomale warjopaigaks olla, ja sündimisse aial sedda loma emma ihhust wälja sata.

34.

Sesamma lapse-kodda on isseärralistest narmadest, mitmest werresoontest ja ühhest, nago narmadest punnutud wôrgust kokkopandud. Sedda kohta môda, kus ta naesterahwa ihhus asset on, ja temma taela-wisi ollemisse pärrast, on ta ôiete selle peäle lodud, et ta naese käimisse aial ennast annab wennitada; ja lapse sündimisse aial, ja pärrast kui laps ilmale tulnud, lähhäb ta jälle sure jouuga kokko.

35.

Lapse-kodda, mis sees loom emma ihhus kaswab, on tüdruko ehk neitsi pôlwes kui üks pikkerkune wähhelinne saksama marri (Birne) mis nattuke lämmeks wa-utud.

Seſinnane lapſe-kodda ſaab nelja jä-uſſe arwatud: 1) temma üllem ehk laiem jäggo, mis lapſe-koja pohjaks nimmetakſe; 2) temma keſkminne, kitſam jäggo, mis lapſe-kojaks nimmetakſe; 3) ſe keigekitſam koht, kuhho külge lapſe-koja röör kinni kaswand, ja ſedda nimmetakſe lapſe-koja kaelaks; 4) ſe alluminne jäggo, mis ſeeſtpiddi lapſe koja-röri, wallal, ja ſedda nimmetakſe lapſe-koja ſuuks. Lapſe-koja ſu on ehk üks tol pitk ja weike sörme pakſune; ta allune ots näitab, temma kinniſullutud poik-prao pärraſt, otſe kui kaks mokka ollewad. Se üllesspiddine mok on pakſem ja pitkem, ja ſe tagguminne on öhhem ja lühhem. Lapſe kodda isſe on ſeeſtpiddi kui önes kolmenurk, mis otſa pole ikka ennam önemaks röriks jääb, ja lapſe-koja kaelaſt läbbi, lapſe-koja ſuga löppeb.

36.

Seſinnane lapſe-kodda ſeiſab wilto pekkis nenda, et ta pöhhi pühha risti-luu wasto on, ja ta ſu iste-luu wasto weab.

37.

Nende jures, kes jo lapſi ilmale tonud, leitakſe üllealtſe lapſe-koja ſurem ollemaſt: Lapſe-koja ſu ei olle ennam ni pikkerkunne, agga laiem, pakſem, lämmedam ja tümmem. Lapſe-koja-ſuu mokkad on ennam lahti, wahheſt krobbeſisſed ja nago armitud, kunni ſe wannudusſe pole jälle kokko kortſub, wähhemaks ja kowwemaks jääb.

38.

Kui naesterahwal ridepeälsed, siis lapse-koja käel jääb nattuke pakſemaks ja tümmemaks, ning lapse-koja su, mis läbbi punnaſed käiwad, aiab ennam lahti.

39.

Se nahk, mis ſoolte ümber on, ja ſepärraſt ſole-nahhaks hütakſe, kattab ka lapse-koja peälmisſed poled. Seſamma nahk la-utab ennaſt iggal polel lapſe-kodda, kui wollid, pekki külje-lude peälmisſe äres; ja nendeſinnatste woldide läbbi ſaab lapſe-kodda pekki külgede naale kergesste kinnitud. Needſammad wollid ſeſt nahhaſt, mis ümber ſoolte, nimmetakſe laiaks emma-paeluks.

Selle nahha la-utamisſe läbbi ſaab lapſekodda kusſe-pöiega, mis ta ees, ja rojaſolega, mis ta tagga, ühhendud. Lapſe-koja-pohja nurkadeſt jookswad weel ümmargusſed paelad, mis römo-mäe raswa ſisſe kauwad, ja ümmargusſed emma-paelad hütakſe. Nemmad aitwad lapſe-kodda kanda ja temma öiendamiſt hoida. Keige-tuggewam ja kindlam kou-us-piddaminne on allapiddi lapſe-koja-röriga; ſeſt ſeäl on lapſe-koja käel lapſe-koja-röriga ühte kokkokaswand.

40.

Ilma need paelad on lapſe-kojal weel iggal polel kaks ta külges rippuwad asja: 1) emma-trompeet ja 2) emma munna-ſarri, mis nende laia paelte woldides on, ja lapſe-ſamisſe pärraſt lodud.

Need emma-tropetid touswad üllewel lapse-koja-pohja mollematteſt külgedeſt, kui kaks röri, wägga peente ſudega: nende ſeeſtpiddine önes te on ni lai, et parras ſukka warras labbi käib.

Need munna-ſarjad on lapſe-koja külge pool, emma-trompetide tagga; nemmad on, kui naesterahwas täis kasnud innimenne, kui üks paar losſi-wautud munna wiſi asjad, mis ſeeſtpiddi pea kui meſſi-laste weiked maiad ehk kärjed näitwad ollewa.

41.

Lapſe-koja ſurus ja ſeiſus jääb naeſe käimisſe aial teiſtwiſi, ſeſt et ta iggapääw üllespiddi körgemaks ihho ſees, keik ſoolteſt möda, ſüddame pohjaſt ſadik kaswab.

Seſinnane lapſe-koja kaswaminne ſünnib ennamiste ikka ſedda ſeäduſt möda: Kolmandamal kuul on lapſe-koja-pohhi liggi iſte kondi ülle; wiendamal kuul, öige keskel, nawwa ja ſülle luu wahhel; ſeitmel kuul, liggi nawwa al; kahhekſamal kuul, ülle nawwa, ſüddame pohjas; ühhekſamal kuul, jälle mahhawaddund ja ennam ette pole tousnud, kui nurri ümmarknne touslik aſſi, nawwa al.

42.

Sündimisſe aial jääb jälle lapſe-koja ſeiſus ja ſurus (temma peälmisſe pole kokko-aiamisſe ja temma allumisſe pole wallutawa järrele-andmisſe läbbi, mis korra pärraſt woito ſawad) teiſtwiſi.

Lapſe-koja-röör ja need wäljaspiddiſed ſündimisſe kohhad ſawad wäljawennitud.

43.

Kohhe pärraſt lapſe ilmaletullemiſt jääb lapſe-koja önedus ja ſurus, ſelle ühtewiſi korrapärralisſe kokko-aiamisſe pärraſt, teiſtwiſi. Sedda tunnukſe keigeennamiste ja keigeusſinaminne lapſe-koja kaelaſt, pärraſt ſedda lapſe-koja teisteiſt kohtadeſt ja wimaks lapſe-koja ſuuſt. Lapſe-koja ſu rippub, kohhe pärraſt lapſe-ſündimiſt, otſe kui lödw ſool, lapſe-koja-röris mahha; lähhäb kül aega möda nende lödwaks jänud ja wäljawennitatud ſündimisſe kohtadega jälle kokko, agga ſedda endiſt kitſuſt ja kanget ollemiſt ta ennam ei ſa.

Senni, kui lapſe-kodda kokko weab, jookſeb kohhe ſelge werri temma ſeeſt; ſiis tullewad werre-pangad, monne päwa pärraſt jääb ſe werri, kui lapſe-kodda ikka ennam kokkolähhäb, ikka plekimaks ja walgemaks, ning wimaks, kui lapſe kodda ni palio kui ſünnib kokko läinud, ja omma endiſt ollemiſt ſaſanud, ka-ub, ſe werre-jooksminne hopis.

44.

Maesterahwa jures, mis jo laſt ſanud, on lapſe kodda ſurem kui enne, lapſe-koja ſu mitte ni pikkerkune, waid laiem, paksem, laggedam ja tümmem; lapſe-koja ſuu mokkad on ennam lahti ja armiſed. Wannudusſes lähhäb lapſe-koja ſu jälle ennam kokko, ja jääb köwwemaks.

Kui ride-peälſed tullewad on lapſe-koja kaelnattuke paksem ja tümmem, ja lapſe-koja ſu nattuke ennam lahti.

45.

Mähtud on, et lapse kodda hopis pudub ilma terwise wiggata; agga nisuggune naesterahwas ei olle mitte woinud käima peäle sada. Ka on leitud kaks lapse-kodda, pikkiti ühhe ja sesamma naesterahwa sees ollemast, ja nisugguséd on käima peäle sanud.

Kolmas Peatük.

Naesterahwa ridepeälsteſt, ehk kuu-asjadeſt.

46.

Lapſe-kodda on nende ſündimisſe kohtadeſt ſe, mis ka ſiis likumas, kui naesterahwas mitte käima peäl ei olle. Kui tüdruk täis kasnud, ſiis hakkawad temma punnaſed käima.

47.

Seſinnane kuine puhhastaminne, mis ka kuiſeks werrejooksmisſeks nimmitakſe, on üks werrekäiminne, mis öigüſt möda, igga nelli näddalit lapſe-koja ſeeſt tulleb, ja lapſe-koja ſuuſt ja röriſt läbbi aioti mahha jookſeb. Seſamma werrekäiminne kestab ennamiste nelli päwa, näitab esſite kui lihha-wessi ollewad, pärraſt on ta ſelge werri, ja wimaks jälle kui lihha-wessi.

48.

Selle kuud-möda werrekäimisſe hakkatusſega hakkab tüttarlaps täis tüdruk ollema, ja ſaab lapſeſamisſe igga kätte; ſepärraſt öeldakſe ka niſugguſeſt et ta walmis innimenne. Meie mail hakkab ſeſinnane lapſe-ſamisſe igga ennemiste 14ma ja 16ma aasta wahhel, ja löppeb 40ma ja 50ma aasta wahhel.

Sojal maal naesterahwas warrem walmis on, ja woib sepärrast ka norema ea sees käima peäle sada. Agga se eest nemmad ka jälle sedda enne lapsesamisseest lahti sawad, ja jäwad warreminne moriks.

49.

Et naesterahwal nisuggune kuine werrejooksminne on, on Jummalast nende ihho ehhitamisse läbbi seätud, ja sedda sepärrast, et ikka innimesse suggu maailma täidaks, mis keigeennamiste naesterahwa holeks antud; sest kui naene käima peäl, siis ei olle sedda werrekäimist, waid jääb loma toidusseks ja kossotamisseks taggasi lapse-kojase.

50.

Kui naesterahwas käima peäle saab, siis ennamiste ikka jäwad need punnased ärra; ja kui temma last ilmale tonud ja isse last immetab, siis nemmad ka ennamiste weel ärrajäwad.

Agga nende jures, kes mitte isse last ei immeta, hakkawad need punnased 6 ehk 8 näddalit pärrast mahhasamist jälle tullema.

Kui naesterahwas lõppetab last immetamast, siis ta kuu-asjad jälle hakkawad, ja temma on siis jälle seddawisi, et ta käima peäle woib sada, ja se lugu on temmal senni, kui ta ni wannaks saab, et tal ennam ühtegi ride-peälsid ei olle; ning siis temma mitte ennam last ei sa käima.

Kui need kuu=asjad hopis ärrakaddund, siis ennamiste naesterahwas hakkab pakſemaks jäma, liati nende allus=ihho.

51.

Ommite juhtub ka, et noroke naesterahwas käima peäle ſaab, enne kui kuu=asjad hakkand. Agga niſugguſed ikka jo ni wannad, et nende kuu=asjad jo tullemas ollid, kui neil olli mehhega teggemiſt.

Ka käiwad wahheſt naestel kuu=asjad kui nad laſt immetawad; agga ſe katſub wägga nende peäle, ja need lapſed, kedda nemmad immetawad, poewad mitmel wiſil, ei ſa ka mitte öiget toito.

Niſugguſed asjad juhtuwad arwaste, ja näitwad wägga palio werd ehk kiddumiſt.

52.

Lapſe=koja eſſiminne teggeminne on, et ta ſedda ette naitab, kui kuu=asjad tullewad — ſe on pea wallo, wallo ſeeſt, raskus nabba=alluſes ja liikmettes, närriminne ſäärtes ja reites; rinnad punduwad ja jäwad kõwwaks.

Neidſinnatſi ettekulutajaid tunnukſe ſedda wähheminne, ſedda ſaggedam jo kuu=asjad olnud.

53.

Agga ſe on ka wahheſt teiſtwiſi: need kuu=asjad tullewad wägga warra ehk wägga hila, wägga tihti ehk wägga arwaste, wägga

rohkeste ehk wägga pisſut, ehk ei koggoniste mitte; keſtwad wägga kaua, ehk kauwad wägga warra hopis ärra.

Neljas Peatük.

Naesterahwa rindadeſt.

54.

Naesterahwa rindade pärraſt tulleb kuu-asjade tullemisſe aial, käima aial ja pärraſt lapſe ſündimiſt monda tähhele panna, mis äm peab moiſtma.

Kui naesterahwas ni wanna et ta kuu-asjad hakkand, ja weel puhta neitſi polwes on, ſiis temma rinnad touſewad otſe kui kaks täit pool-kuuglil; nende peälne nahk on wägga penikenne, ja walgem kui teine nahk. Se, mis mollematte rindade wahhel, nimmetakſe poueks.

55.

Keskel igga rinna peäl on nissa-pea, mis teiste jures kõrgem, teiste jures maddalam, ja mitmest pissokestest, teine teise kõrwas ollewatteſt rahhukestest on, mis werre-ja puddosoontega, (Nerven) ja nisugguste aukukestega täis, kuſt emma piim wälja tulleb.

Seſinnnane nissa-pea on wägga õrn ja el (reitzbar) ja ajab tousma, kui ellaste temma külge pudutakſe; agga wallutab kui ſedda waljuste tehhakſe.

56.

Se nahk, mis keigeliggem nissa-pea ümber, on punnaka-pruni karwa, ta al on wägga palio raswa-rahkuſid, mis läbbi ta libbedaks ſaab.

Seddaſinnnaſt ääret hütakſe nissa-krants.

57.

Nahha al on need, rohkema ehk kaſſinama raswaga kattetud pima-ſoned, mis ühhe penikeſſe nahha läbbi ſeddawiſi ühhendud on, et nemmad kui üks näitwad ollewa. Nende ſeeſt tullewad need weiked õrnad pima-ſoned, ennamiste ikka wiisteiſtkümmend arro järrel, mis nissa-pea ſisſe lähwad ja ſeält lahti aiawad.

58.

Rinnad on wahheſt wägga pisſukesſed, need nissa-pead mittokord wägga rinna ſees, mittokord pea ei tundagi; mittokord jälle wägga ſured, wahheſt kahhekordſed.

Tähhele panna: kui nissa-pead wägga rinna sees, siis nemmad se läbbi woiwad sada üllestombatud, et kegi wanna innimenne monnikord päwas neid immeb.

Kui nissa-pead wägga sured, et noroke laps neid suhho ei sa, siis antakse agga nissapea ots ta suhho, senni kui ta nattuke kangemaks saand, ja neid öiete sudab suhho wotta.

Wies Peatük.

Seſt munnaſt, ehk kojuſt mis ſees loom lapſe kojas ſeiſab.

59.

Loom on lapſe-kojas ühhe nahkſe kore ſees. Seſinnane nahkne koor on kui munna, mis ſees ſe loom ühtlaſe omma weega on.

60.

Selſinnatſel munnal ehk koiul on, kui ta öiget wiſi, wäljaspiddiſed ja ſeeſtpiddiſed asjad:

Need wäljaspiddiſed on need nahhad ja ſe lapſe-kodda.

Neid nahko on kaks, ſe wäljaspoolne, mis werreſoonte-nahhaks nimmetakſe, ja niſammoti penikenne ja paistab läbbi kui ſe ſeeſtpiddine nahk, mis wee-nahhaks nimmetakſe. Need nahhad on ſepärraſt, et nad loma, nawwaſoont, ja ſedda wee ko-us piddawad.

Pärrimisſed on üks tümma, lai, paks aſſi, ja on ſe pakſem, kindlam wäljaspoolne aſſi ſeſt munnaſt; on ennam, ehk wähheminne ümmarkune, kelkpaigalt, kuhhu nabba-ſoon ſisſe lähhäb, keige pakſem; agga äreſt penem, kus ta lapſe-koja külges kinni on.

Se waljaspiddine, lapse-koja wasto pôra-tud pool on ümmargune-kôrge, nago wõlwi-tud, ja ei mitte ühetasſa; se ſeeſtpiddine pool on nende nahkade pärraſt, mis tedda katwad, ſille, agga kôrge werre-ſoontega, mis kolme ſure werre-ſonesſe nawwa-ſone ſisſe kokko-jookswad.

61.

Pärrimisſed ühhendawad ennaſt lapsega nawwa-ſone lãbbi; lapse-kojaga ühhendawad nemmad ennaſt niſugguste lappide lãbbi mis mitte ühhetaſaſed, ja lapse-koja keigepenematte aadride wahhekohtade ſisſe lähwad, nenda kui ka need kôrged künklaſed kohhad lapse-koja aukliste kohtade ſisſe immetakſe. Se lãbbi touſeb keige-parrem ja ſelgem ſawt pärrimiste ſisſe, mis nabba-ſone lãbbi käib, loma toitma.

Pärrimiste aſse on ennamiste ikka lapse-koja pohjas, arwaste külje pool; weel arwemine lapse-koja kaela külges.

62.

Need ſeeſtpiddiſed asjad ſeſt munnaſt on weſſi, loom iſse, ja nabba-ſoon. Kui need nahhad käimisſe hakkatusſes puhkewad, ſiis jookſeb weddel weſſi wälja: Agga käimis-ſe lõppe pool jookſeb paks illane weſſi wälja.

Se weſſi on ſe tarwis, et ta käimisſe aial ülleültſe lapse-kodda ühtewiſi wäljawennitab, keelmatta likumiſt lomale ſatab, ja ſe eeſt tedda hoiab, mis temmale kahjo teeks.

63.

Selle wee ſees, ſeeſtpiddi neid nahko, ojub laps, kes ſedda mõda raske ja pitk on, kui kaua emma käima peäl olnud.

Wiimſe käimisſe kuul waeb ükſ täis kantud laps ſeitsme ja kümnema naela wahhel, ja ta pitkus on kuusteiſtkümmend, liggi kaks-kümmend tolli.

64.

Lapſe ſeiſus emma ihho ſees on eſſimesſe käimisſe aial teädmatta. Wiimiste kudes on ta ennamiste munnawiſi kous, pea wasto rinda wautud, eespiddiſed kaewarred on ehk jalgade wasto wälja ſirrutud, ehk nad on pea külges, ehk ristiti rinna peäl, käed on peus, reied on kõhho külge tombatud ja jallad ennamiste reite wasto.

Pea on allaspiddi lapſe-koja ſuu wasto, näggo tahha pole, ſelja rood käiwa-naeſe nabba-allusſe pole, ja perſe ning jalla-tallad üllespiddi lapſe-koja pohja wasto.

Tähhele panna: Kakſikutte jures ennamiste ikka ükſ laps ſeiſab ſeddawiſi; agga teine jälle hopis teiſtwiſi. Ommeti wahheſt ſe jälle mitte nenda ei olle.

65.

Se nabba-ſoon, mis lapſe ihhuſt pärrimiste jure lähhäb, on kolmeſt werreſoneſt, ühheſt narmawiſi wõrguſt, ja raswaſeſt ollemiſeſt. Ennamiste ikka ſeiſab nabba-ſoon pärrimiſte külges, keskelt, wahheſt ka äreſt kinni. Need nabba-

ſoned, mis wägga raswaſed, nimmetakſe raswaſed, need teiſed werriſed ſoned. Wahheſt leitakſe ſõlmi ja aſo nawwa ſone küljeſt.

Tähhele panna: Et naesterahwas ni palio lapſi ilmale ſaab toma, kui ſõlmi nawwa-ſone külges on, on tühhi uſk.

66.

Ennamiste ikka on nabba-ſoon ni pikk kui loom, wahheſt on ta wägga pikk, ehk wägga lühhike, ja teeb mitto waewa ſündimisſe jures. Kui kakſikud tullemas, mis nahha lähbi teine teiſelt õiete lahhutud, ſiis ennamiste ikka iggaühhel lomal on isſe nabba-ſoon ja isſe pärrimisſed. Ommeti need pärrimisſed ſeiwad ennamiste teiſed teiste küljes kinni.

67.

Agga ka on neidſugguſi asjo, mis lapſekoja wäljawennitawad, et kül ühtegi loma emma kojas ei olle tunda. Senna arwatakſe tühjad nurgad. Need on nago lihha pangad, mis nahkadeſt ja werreſoonteſt, ſeeſtpiddi õned, täis märga, kuſt wahheſt weiked kondid ja lihha-narmad leidtakſe. Needſammad on üllejänud tükkid ühheſt lomaſt, mis ſeäl hakkand ollema, agga ni warra ärraſurnud, et pärrimisſed üksi kosſuma jänud, ja need teiſed tükkid lapſe koiuſt ehk munnaſt ſaid kokkowautud.

Lapſe-kodda woib ka mu asja lähbi, mis ſenna kaswab, wee-rakkude lähbi mis ühte hunniko kokkolõnud, tule, wee ja werri lähbi ſada wäljawennitud.

Kues Peatük.

Kui naene käima peäl on.

68.

Kui naesterahwal mehhega teggemist olnud, ja sest teistwisi jänud, siis ööldakse tedda, sest aiast, senni kui ta lapse ilmale tonud, käima peäl ollewad.

69.

Mis meie naesterahwa käima peäle samissest wissiste teäme on se, et mehhe putumissega ta üddi naesterahwa lapse-koja sisse lähhäb, ja seält emma-trompetist läbbi, emma munna sarja sisse, kus ta ühhe munnakesse öhhutab.

Sesinnane öhhutud ehk elatatud munnakenne aiab kohhe siis jälle trompetist läbbi lapse-koja sisse ja on se loom, misga naene nüüd hakkab käima peäl ollema.

Kui mehhe-puttamisse läbbi kaks munnakesed lahti öhhutakse, siis tullewad kaksikud, kui kolm, siis kolmikud, ja ikka peäle nenda.

Mis sedda ülle weel seestpiddiste naesterahwa sündimisse kohtadest mehheputumisse aial peaks sündima, se seisab wägga warjul weel, et middagi sest toega woiks öölda.

70.

Kui loom, misga naesterahwas käima peäle ſanud lapſe-koja ſees on, ſiisſe luggu on õige. Agga kui loom wäljapool lapſe-kojaſt ſeiſab, ſiis on ſe wasto okſa.

Naeſe lapſe-käiminne on ühhekordne, kui agga üks loom lapſe-kojas; kui neid kaks ehk kolm on, ſiis hütakſe ſedda käimiſt ennam-kordſeks.

71.

Ennamiste ikka naene 40 näddalit ehk kümme kuud käima peäl on, igga ku nelli näddalit, ja igga naddal 7 päwa arwates, mis 280 päwa teeb.

Ommeti woib ſeſinnane aeg mitme asja läbbi ſada lühhendud. Nähtud on, et kui naene eſſimeſt korda laſt käib, temma 36mas näddalis mahha ſaab.

Monned käiwad tüttartega lühhemat aega kui poegadega; wahheſt jälle poegadega lühhemat aega kui tuttartega.

72.

Kui naene, kes käima peäl, enne poolt aega mahha ſaab, ſiis nimmetakſe ſe laps, mis temmaſt ſündind, enneaegſeks.

Agga tnlleb ta mahha pärraſt pole aega, enne 36 näddalit, ſiis nimmetakſe ſe laps warra-aegſeks.

Toob ta lapſe ilmale pärraſt 36 näddalit, ſiis laps täis ſündind.

Wägga arwaste nähtud, et naesed ülle 40 näddalit last käinud.

73.

Naene woib agga siis kakskuttega, teisega teisel aial, käima peäle sada, ja iggal lapsel teine issa olla, kui sel naesel Kaks lapse-kodda; ja se on üks assi, mis wägga arwaste juhtub sündida.

74.

Ei ükski naesterahwas woi käima peäle sada, kui ta ei olle meesterahwaga alland, ja se on selge walle kui kegi ütleb, et ta unnenäggemisse läbbi käima peäle sanud, ilma selleta, et temmal meesterahwaga olleks teggemist olnud.

Seitmes Peätük.

Mis käima-naeseſt ühheſt aiaſt teiſe tunda ja nähha on.

75.

Eſſimeſſel käimiſſe kuul paiſub niſuguſe naeſe nabba-allune nattuke, agga on ſeäl jures tümma, ja nenda, kui ſe enne, kui ta käima peäle ſai, ſiis temmal olli, kui ta kuu-asjad tullid. Ta ride-peälſed jäwad ärra, ehk näitwad kasſinaste ehk mitte öigel wiſil. Need ſündimiſſe kohhad on ennam pallawad ja kuiwemad kui muido, ehk paljo ennam niisked, kui muido ſeſt rohkeſt nilbiſt, mis ta ſeeſt tulleb. Lapſe-koja ſu jääb pakſemaks ja tümmemaks.

76.

Teiſel kuul wa-ub lapſe kodda pekki ſisſe ja ſe lähbi ka-ub nattuke jälle nabba-allusſe körgus; lapſe-koja ſu jure ſörm ullatab enniminne.

Niſſad jäwad kowwenmaks, ja lähwad ennam pingule.

77.

Kolmandamal kuul touseb lapse-kodda, mis nüüd jo ennam paisund jälle pekki seest ja aiab soled üllespiddi, mis läbbi ihho jälle nattuke ennam kummi lähhäb.

Nissad punduwad, ja kerged pistmissed tunnukse nende sees.

78.

Neljandamal kuul touseb lapse-koja pohhi hopis ülle pekki, ja sedda woib ühhe lahja innimesse jures, kui kowwa kummi wäljaspoolt iste-luu ülle ärratunda. Lapse-koja su on körgem.

Se pruun-punnane äär ehk piir ümber nissa jääb mustemaks, nissa-pead jäwad paksemaks ja katkewad enneminne.

79.

Wiendamal kuul tunnukse nabba allust ennam punduwad, ja ka külgis ennam nähtaw ollewad. Lapse-koja pohhi on kui selge tunda keskel kumiste-lu ja nawwa wahhal.

80.

Kuendamal kuul on lapse-koja pohhi nawwa jures tunda; nawwa-pessa kortsud jäwad silledamaks; nabba isse aiab körgemaks ja laiemaks. Lapsekandja-naene tunneb nüüd jo loma essimest likumist; liati, kui ta hommiko weel asseme peäl maks, ja külma kät nawwa-alluse peäle panneb, siis on tunda, nago nokkiks kanna poioke seäl ihho sees. Lapsekoja suu jure woib jälle sörmmega ullatuda; ta on lühhem ja tümmem,

ja kui sõrmega ta külge wautakse, on nago liguks se loom kui pallike senna ja tenna lapse koja sees.

81.

Seitsmel kuul leitakse lapse-koja pohhi ülle nawwa; nawwa pessa on lambim, lapse-koja su on kõrgem ja kõwwem.

Rinna werre-soned weawad sinni karwa, ja nissa-peast woib wessiist märga wäljawautada.

82.

Kahhekssamal kuul on lapse-koja pohhi keskel süddame-allumisse ja nawwa wahhel; nahk, mis ülle nawwa, on pingul; nawwa-auk on hopis lamp ja tümma; lapse-koja suu jure on raske sõrmega ullatada, ja seisab wägga tagga pool.

83.

Ühhekssamal kuul ullatab lapse-koja pohhi süddame-allumisse jure, nawwa-auk touseb nattuke; lapse-koja su on ühhetassasem ja tümmem; weddel nilb jookseb lapse-koja rõrist.

Nissadest leitakse pima, mis mitokord issenneseest wälja aiab.

84.

Kümnemal kuul waub lapse-koja pohhi jälle kest süddame-allumisse ja nawwa wahhele; lapse-koja su on pea nago kaddund ja ühhetassa. Se nilb lapse-koja rõrist on paksem ja wennib, ja mittokord werre wiru-

dega — ja kui sedda on, siis ta tähhendab, et lapse tulliminne liggi on.

85.

Se, mis lapse-koja suu külges naese käimisse aial, sündib, on mittokord teistwisi, seddamõda naene mitto last ilmale tonud ja ta sündimisse kohhad üllepea lõdwaks jänud.

Tähhele panna: Mittokord käimapeälsed kaebawad, süddant põritawad; nende himmo panneb wasto sedda sües, mis nad mindo soid; neid aetakse oksele ja himmustawad woeraſt roga, mis nad enne koggoniste ei willund; neil on hamba wallo; on uimased ja unnised; monned sawad kollased plekkid otsa essise peäle. Keik need märgid on siiski kahtlased, ja ei tunnista weel mitte, et kegi käima peäl on.

Kahhekſas Peatük.

Kuida naesterahwas mis käima peäl, ennaſt peab hoidma.

86.

Naene, mis käima peäl on, ei pea mitte palio teiſtwiſi ellama, kui ta enne öppind; ſeſt öppind wiis kannatab monda. Ommeti tulleb tähhele panna:

1, et ta, toito wottes, liaste ei ſõ;

2, temma joma-aeg olgo weſſi ehk kalli;

3, ei ta tohhi mitte laiskuſſe ehk tühja häbbelikko wiſi pärraſt mahha jätta omme asjale minnemaſt;

4, temma ei pea mitte ni palio maggama, kui ta wahheſt ehk tahhaks;

5, ta peab likuma käimiſsega, ommeti parrajaste.

6, temma ei pea wägga wihhastama; ei olle ka liig röom mitte hea;

7, Temmal ei pea wägga ſoje egga wägga kergid rided ſelgas ollema; ja rided ei pea köhto wautama.

8, Kui käima-naeſe köht rippakül, ſiis on hea, kui ta laiad mähhid ümber ihho kannab,

mis mitte ei wauta, ja wanna kandtud linnaseſt rideſt tehtud.

9, Rinnad ei pea kül mitte wägga ſõjaste petud ſama, agga ommeti ta neid igga külma wasto peab hoidma.

10, Kui nisſa-pead ni wägga nisſa ſees, et laps neid ſuhho ei ſaaks, ſiis katſutakſe neid lubja piboga ülleſe tombada; ehk teine innimenne katſub immemisſega neid üllestombada.

11, ta hoidko, ilma asjata rohto wõtmaſt, ja ärgo lasko käima-aial aadrit ilma asjata, wahheti wahhel klisterit prukida, on ka hea.

12, ta piddago omma ihho iggapiddi puhtaste; ſepärraſt on wägga hea, kui käima-peälne-naene wahheſt wihtleb, agga ſaun ei pea mitte liig-ſõe ollema.

Ühhekſas Peatük.

Kuida ám peab katsma.

87.

Se on, kui ám omma ſörmedega naesterahwa ſündimisſe kohhad tahhab tunda ſada, ja ſedda tehhakſe:

1, Kui naesterahwas mitte käima peál ei olle; 2, kui ta käima peál on, ja 3, pärraſt lapſe ſamiſt.

88.

Sedda katsmiſt lähhäb mittokord tarwis: 1, kui ühheſt naesterahwaſt arwatakſe, tedda käima peál ollewad, ehk et ta jo mahhaſanud; 2, abbiello naeste jures, kes mitte käima peále ei ſa, katsmisſe läbbi ſedda üllesleida, mis neid kelab laſt ſamaſt; 3, nende jures, kes käima peál on, teáda ſada, kuida ſündimisſe-kohtade luggu on, ning kuida loom ſeiſab, et ſeddamóda ſe abbi ſaaks tehtud, mis tarwis lähhäb; 4, pärraſt lapſe ſündimiſt, et ám teáda ſaaks, kas keik ärra tulnud, mis titte-emmaſt ärra peab tullema, ja et ühtegi ei kelaks temma ſündimisſe kohhad óiete jälle kokko minnemaſt.

89.

Kui ám niſugguste noude pärraſt tahhab katsta, ſiis ta peab ſedda tähhele pannema, mis praego tulleb úttelda.

1, temma ſörme-kúned peawad hästi ollema árraleigatud ja nurriks wilitud. Niſugguſed núrrid kúned peawad ikka ámmal ollema, ſeſt et tal ſiis mitte iggakord ennam aega ei olle, ſedda tehha, kui tedda tarwitakſe.

2, temmal ei pea úhtegi ſolatúkaſt ehk paiſet ſörmede kúlges ollema. Sepárraſt peab ám ikka hoolt kandma, et tal puhtad ja terwed käed on.

3, Ámmal ei pea mitte ſörmuſt ſörmes ollema.

4, temma kaed ei pea mitte katsmiſſe aial kúlmad ollema, ſepárraſt ta peab ſedda kät, misga ta katſub, enne nattoke ſoja wee ſees piddama.

5, katsmiſſe jures ei ta tohhi mitte naeste-rahwale häbbi tehha; ſepárraſt árgo woetago temma ihho mitte ilma asjata paljaks; ſaatko ám keik teiſed ſeált jureſt árra, ja piddago ſuud: Seſt wahheſt leitakſe middagi ſündimiſſe kohtadeſt, mis ei pea kuulſaks ſama.

6, ám peab enne, kui ta hakkab katsma, ommad ſörmed ólliga ehk raswaga ehk ſolematta woiga woidma.

90.

Enne kui ám hakkab katsma, on hea, et ſe naesterahwas enne wet heidab, ja et klistiriga temma roja-ſool puhhastakſe; ka peab temma

sündimisse kohte wammiga, mis soja wette kastetud, puhtaks pestama.

91.

Nisuggune ämma-katsminne sünnib, kui se naesterahwas kedda ám katsub, 1, pústi jallal; 2, istukülle; 3, pólweli; 4, pikkali maas on.

1, pusti jallal: Se naesterahwas, kedda tulleb katsta, astub siis ámma ette, aiab reied nattuke laiale, pólwed nattuke nikkutud, nago tahhaks ta pústi jallal ommal asial olla. Ám istub maddala istme peál ehk seisab pólweli temma ees — aiab siis úhhe ehk kahhe essimesse sörmega, mis ólli ehk raswaga woitud, altpidi ennamiste kesk suurte wee mokke ja nenda lapse-koja rôri kôwweriti üllespiddi sisse, kunni ta lapse-koja suu külge saab. Selle käe poial, misga ám katsub, seisab selle naesterahwa sülle luu peál, ja ámma nimmetes sörm ja pissokenne sörm sirrutakse ülle selle kohha, mis sündimisse kohtade ja roja-sole wahhel on. Teise käega ám ehk aiab takka selle naesterahwa pusade ümber, ehk katsub sega temma kôhto.

2, istukülle: Se naesterahwas istub siis nenda wodi ehk istme áre peál, et ta sündimisse kohhad lahhedaste seiswad, ja ám teeb nüüd temmaga nendasammoti, kui pústi jallal seismisse jures öppetati.

3, pólweli: siis kummardab se naesterahwas kedda tulleb katsta, ettepole ámma ülle, ja ám katsub taggand nenda, et ta pôial nüüd iste luu, agga ta nimmetes ja pissoke sörm

sülle-luu peäl seiswad. Teise käega ta tõstab tassa hiljokeste selle naesterahwa ihho üllespiddi.

4, pikkali: Siis se naesterahwas kedda katstakse seisab pikkali wodis maas ja aiab, pikkali olles, wodi äre liggemale. Siin pool ta tombab reit kehha pole, et põlw kowweraks lähhäb, äm aiab siis kaega selle põlwe alt sündimisse kohtade jure, ja teeb nüüd seddasamma wisi, kui püsti jallal seismisse jures õppetati. Omma teist kät ta panneb selle naesterahwa rist-luu alla, ja tõstab sega teise reie nattuke üllesse.

92.

Kui naesterahwa ihho wäljas-poolt ämmast katstakse, siis lastakse tedda

1, sellili pikkali mahha heita, perse nattuke kõrgem, ollad maddalaminne, reied ja säred aiab ta nattuke laiale, ja tombab reied nattuke kõhho külge.

2, äm seisab ehk istub käima-naese kõrwas ehk temma ees.

3, äm panneb omma kämla selle naesterahwa häbbedusse, reite ja nawwa wahhele, ja katsub siis tassa hiljokeste temma kohho-allust, mis jures se käima-peälne hinge nattuke peab kinni piddama.

Tähhele panna: Enne sedda katsmist peab se käima-peälne naesterahwas wet ollema heitnud, ja ta soled peawad kliste-riga ollema puhhastud.

93.

Kui rindo katstakse siis on ennamiste agga sõrmeotsad senna jure tarwis. Keigeennamiste katstakse agga silmaga; ka immetakse lubja piboga ehk weel parreminne, suuga nissa-pead et teáda saaks, kas jo pima nende sees.

Kümnemas Peatük.

Lapse-sündimisseſt.

94.

Lapse-sündiminne on, kui loom ja pärrimisſed naese enneſe jouuga, ehk muu innimesse abbiga lapse-koiast rõri läbbi wälja tulleb.

Tähhele panna: Pärrimisſed ei olle agga se kook, mis lapse kõrwas lapse-koias on, waid ka need nahhad, mis lapse ümber seiswad, ja se tarretand werri.

95.

Seſinnane ſündiminne tulleb, kui lapſe-koia-pohhi ja keik lapſe-kodda tuggewaste kokko weawad. Selle kokko andmisſele on ſe úhtlaſe abbiks, et kehha-alluſe muud lihhaſed jáud kokko aiawad. Niſuggusſe kokkoaiamisſe läbbi wautakſe keik ſe, mis lapſe-koias on, wasto lapſe-koia ſuud. Lapſe-koia ſu on wiimſe käimisſe aial jo wägga ôhhokeſeks ja lôdwaks jánud et ta hôlpſaste járrel annab, ikka ennam ja ennam lahti aiab, ning ſedda loma ja muud mis lapſe-koias on, lasſeb läbbi minna. Lapſe-koja-rôôr on ka ſe rohke illa läbbi lôdwemaks ja pehmemaks jánud.

96.

Et lapſe-kodda ſeddawiſi kokkowetakſe, ja et loom ikka ennam lapſe-koia ſuu pole tungib, ſeſt touſeb wallo, mis ſündimisſe walluks ehk wiſeks nimmetakſe.

Need ſündimisſe wallud ehk wäitſed on jálle kahheſugguſed, ôiged wäitſed ja tühjad wäitſed.

97.

Ôiged wäitſed tullewad ſeſt, et lapſe-kodda kokko weab ja teggew on, ja mis läbbi loma ſündiminne eddaſe läheb.

Need ôiged wäitſed hakkawad lühhidelt; tullewad esſite pikkamiſſi; annawad wahhel járrel; jáwad párraſt ikka ennam tundſamaks, kangemaks, kauemaks ja ennam alla pole wa-utades; neid tunnukſe ennamiſte ülle riſt-luu weawad reite pole.

98.

Nende õige wäitsette järrel tunneb lapseſawa naene mõnnuſat rahho. Kui lapſe-koia rõriſuu läbbi katstakſe, ſiis tunnukſe et wäitsette aial ſe ſu wäljawennitud on, ja et loom ennam alla wautakſe.

Kui lapſeſawa naeſe ihho katstakſe, kunni ühhed wäitſed käimas on, ſiis tunnukſe, et lapſe-koja pohhi, kui kowwa lõõd pingule tombatakſe.

99.

Tühjad wäitſed aiawad ennam poigiti ülle kõhho-alluſe, nemmad ei tungi koggoniste mitte lapſe-koia ſuu peäle; ei wauta ka loma alla pole, ſepärraſt, et nemmad mitte lapſe-koia kokkotombamiſeſt ei tulle: Nemmad on ennam kramp-wallud, mis klisteridega pea waigistakſe.

100.

Õigil wäitſettel on, ſedda aega mõda, millal nad lapſe ſündimiſſe jures hakkawad, ja nende kanget wallo mõda, mitto nimme:

1, need wallud, mis käimiſſe wiimſel kuul ürrikeſt aega enne ſündimiſt tullewad, nimmetakſe keigeesſimesſed wallud, ehk eelkäia-wallud, ſepärraſt, et nad lapſe tullemiſt näitawad.

2, need wallud, misga lapſe ſündiminne hakkab, lapſe-koia ſuud tundwalt pingule tombawad ja lahti tewad, nimmetakſe puſa-wallud; need on jo kangemad.

3, need wallud, mis loma alla pole saatwad, nimmetakse wäitsed; need on weel kangemad ja weel ennam wäitjad.

4, need wallud, mis lapse ilmale-tullemist löppetawad, nimmetakse wärristamisse-wäitsed need on keige-kangemad.

5, need wallud, mis pärrimissi ja terretand werd lapse-kojast saatwad, nimmetakse pärrast sündimisse wallud. Nemmad on ennamiste ikka kergemad, kui need teised wallud, ommeti mitte iggakord.

Tähhele panna: Keik need wallud on sedda mõda üht ehk teistwisi, kui nad ennam ehk wähheminne walluſamad on.

101.

Nenda, kuida need wallud, mis praego said nimmetud, monnesugguſed on, nenda loetakse ka neid walluſi mõda, mis siis likumas on, sündimisse aeg isse wies jäus.

Et sündimisse aia esſimenne jäggo pea hakkab, tunnukse seſt, et mahhaſawa niſugguſt tuska ja hädda tunneb, mis ei moista õiete nimmetada, kõht wa-ub ennam alla; lapse-koia rõõr aiab ennam illa wälja.

1, sündimisse esſimisſel aial teeb lapse-koia koko weddaminne ennam waewa, kui wallo, ja on agga kui kibbe kiskuminne, mis ristluuſt, ülle puſade ärra, sülle kohta naitab minnewad. Needsinnatsed wallud, mis lapsetullemisse ette-kulutamisse-walluks nimmetakse, ja nago kisſukſid ja näppistakſid, tullewad keigeesſite õhtul, ja lõwad õſel, wodis olles, tag-

gasi. Esite nad peawad kaueminne wahhet, pärrast nemmad jo käiwad saggedaminne, nenda, et se lapse-kandia naene, käies ja räkides, wasto meelt, nago takkistab.

2, sündimisse teisel aial tewad need wallud jo ennam waewa, lähwad ennam jo reite ja põlwede sisse, ja kui nad peäle tullewad, pannewad nemmad sedda mahhasawanaest seisma jäma, ja kättega kuhhogi wasto toetama. Needsammad wallud nimmetakse sepärrast walmistamisse-walluks, et nende läbbi lapse-koia-su ikka ennam lahti lähhäb, ja lomale se läbbi teed walmistab.

Se illa, mis lapse-koia rõrist tulleb, on jo monne werre-wiruga; ja kui sedda on, siis õõldakse targa rahwa kele, et lapse sündiminne annab märko. Emma su lähhäb ennam lahti; need nahhad, mis ümber lapse on, aetakse wäitsette aial pingule; kui wäitsi ei olle, on nad lõdwad, ja kui need nahhad tunnukse kui weike põis lapse-koia rõris alla pole wa-unud ollewad, siis õõldakse: põis panneb walmis.

Kui lapse-koia su weel ennam lahti läinud, põis weel ennam pingul ja allawa-utud on, siis õõldakse: põis ähwardab katki minna.

Kui need nahhad, mis sedda põit tewad, ikka ennam pingule lähhewad ja lõhki kärrisewad, siis jookseb se wessi, mis lapse pea ees seisab, wälja, ja sedda nimmetakse wette-puhkmisseks.

3, sündimisse kolmandamal aial touswad need wallud wägga walluſaks. Se wallo aiab mittokord jalgade sisse; needsinnatsed wäitsed seiswad kaueminne ja tullewad tihti; Need on öiete need wallud ehk wäitsed, mis loma wäljaaiawad. Senni kui nemmad käiwad, hakkawad põlwed wärrisema, se mahhaſawa naene aitab takka, peab ennaſt kinni ja katſub isse wäitſettele woito ſata. Temma ihho hakkab higgi aiama; temmal tulleb peäle omma asjale minna ja wet heita, ja ei te ommeti ühtegi; temma hädda touseb, kaebaminne ja winguminne wiwib kaueminne ja ta kaebab ristluu kohta, kuhhu ta ka ennamiste kaebades käsſi panneb. Loma pea aetakse ennam allapole ja kui se hopis lapse-koia ſuus on, nenda et se ſu äretaſſa täis, ſiis öeldakse: pea on kronimisse ſees.

4, Sündimisse neljandamal aial lähhäb loma pea weel ennam lapse-koia rõri sisse; wennitab wee-mokkad laiale ja tulleb nenda sisseaiamisse peäle.

Igga wäitusse aial aetakse lapse pea wee-mokkade wahhelt nattuke wälja, ja wennitab iste wahhe-nahka: Igga pärraſt wäituſt lähhäb pea jälle nattuke taggaſi, ning iste-wahhe-nahk jääb lõdwaks.

Roja-ſool wautakse laiaks, ja aiab roja wälja.

Nende pikka wäitsette läbbi kistakse wimaks iste-lu tahha pole.

Lapse pea ei lähha ennam wäitusse järrel taggaſi.

Jste-wahhe-nahk jääb wägga pingul, ja on karta, et ta kärsiseb. Nüüd pöldakse: Pea on läbbitullemas.

Need wäitsed on nüüd wägga walluſad, ja tullewad wägga ussinaste teine teise peäle; ja sepärraſt, et nüüd sedda wallo ka on, mis sündimiste kohtade wennitamisseſt senna jure tulleb, töstab se naese hädda ja tuska ja temma palwet et ta abbi saaks, weel suremaks.

Keik mahhasawa-naese ihho, keigeennamiste temma palle, aiawad iggi; temmal on janno; ta oksendab saggedaste; keik temma kehha wärriseb; temma silmad waatwad woörite, ehk on kinni; temma su kistakse nutma, ja ta peab mittokord waljuste kisendama. Needsinnatsed wallud nimmetakse wärristamisse-wäitsed.

Ni pea kui lapse pea läbbi on, annawad need wäitsed nattoke järrele; agga sedda ei olle kauna; siis tullewad ued wäitsed, ja nüüd tulleb loma kehha — ja lapse-sündiminne on lõppetud.

5, Sündimisse wiendamal aial hakkab nattuke aega pärraſt lapse ilmale tullemiſt lapse-kodda ueste kokkotombama, et pärrimisſid lahti saaksid arrotud. Selleſinnatse lahtiarrotamisse jures jookseb lapse-koia seest, seält kohhaſt, kus need pärrimisſed kinni olnud, rohkeminne ehk kasſinaminne werd.

Selleſamma lapse-koia kokkotombamisse läbbi ſawad need pärrimisſed nende nahtadega, seſtpoolne wäljas piddi, lapse-koia röri sadetud,

ja tullewad isse ärra, ehk sawad ämma läbbi ärrawoetud. Needsinnatsed wallud nimmetakse: pärrast-sündimisse-wallud. Nemmad on ennamiste ikka kibbedamad nende jures, kes mittokord, kui nende jures kes essimest korda mahhasanud.

Ni pea kui pärrimissed ärra on tulnud, on keik sündiminne löppend.

102.

Kui naesterahwas omma käimisse löppe aial 40ma näddali sees mahha saab, siis on temma laps õige aegne.

Saab ta mahha 28ma ja 37me näddali wahhel, siis laps on warrane.

Kui ta mahha saab enne 16 näddalit siis laps on enne-aegne.

Üksteistkümnemas Peatük.

Seſt abbiſt, mis mahhaſawa naeſele tulleb tehha.

103.

Sedda abbi tehhakſe ſepärraſt:

1, et laste ſündiminne kergeminne olleks, ja keik ſaaks keeldud, mis mahhaſawa-naeſele, mahhatullemisſe aial ja pea pärraſt ſedda kahjo woiks tehha;

2, et ka need ſündimisſed korda lähhäkſid, mis ommaſt waeſt korda ei ſa.

Üm peab ſepärraſt hoolt kandma, et temmal need riistad ikka jures on, mis tarwis lähhäwad, ja need on: 1, weiked kärid nawwaſoont läbbi leikada; agga need kärid ei pea mitte terrawa otſaga ollema, waid eeſt ümmargusſed ja nurrid. 2, monned wammid. 3, üks klisteri-wirts, ja monned põied ſenna jure. 4, aadri riistad, kui ta aadrit moistab tasta. 5, üks weike harri, misga ta lapſe ſelga ja jalga-alluſt peab öroma, kui näitab ſurnuſt

peaſt ſündind ollewa. 6, üks õige õhhoke pael, misga ta nawwa-ſoont ſeub, agga ei mitte ümmargusſed nõrid ehk niti. 7, üks tük taela, mis ta nawwa peäle panneb, kui nawwa-pael koggematta peaks lahti peäsma. 8, nattuke tinkpirituſt, (Stinkſpiritus) Howmanni liikwor (Hoffmanns Liquor) ja ſakſa kannaperſed, ehk Kammeli-rohhud.

105.

Igga ämma kohhus on, iggaühhe lapſe ſündimisſe jures need kolm asja tähhele panna:

1, ſedda, kuida ta ſedda mahhaſawa katſub;

2, et ta keik walmis peab, mis tarwis lähhäb;

3, ſedda abbi, mis ta emmale ja lapſele teeb.

106.

Mahhaſawa katsmiſt äm keige-esſite peab noudma, ni hästi wäitſette aial, kui ſiis, kui neid ei olle, et ta ſe läbbi ſündimisſe tede ja lapſe-koja luggu, lapſe ſeismiſt, wäitſette wiſi, ja keik mis ſündimisſe ees ja ſündimisſe jures iſeärraliſte juhtub, oskaks teäda ſada.

107.

Walmistaminne on ſe, et keik, mis mahhaſawa naeſele, lomale ja ämmale abbiks tarwis lähhäb, ämmaſt enne walmis noutakſe.

Et kül naesterahwas iggas paikas mahha woib ſada, ſiiski ſe ikka hõlpſam ja julgem on ſündimisſe-aſſeme peäl. Hea ſündimisſe-aſſe peab ſeddawiſi ollema:

1, Se mahhaſawa naene peab pool istokûl, pool pikkali ſelle aſseme peâl ollema, et ta igga wâitusse järrel woiks puhkada;

2, Ei pea ûhtegi ees ollema, kui loom emma ihhuſt tulleb;

3, Se abbi, mis tehhakſe, peab woima kâe pârraſt olla.

Kûl on neid arrolisſi ſündimisse-aſsemid ja ämma-toliſid wâljaarwatud, agga Marahwa ämmadel on nad tûlliks kaſa wotta.

108.

Mõnnuſt ſündimisse-wodit woib ommeti ſeddawiſi walmistada: Wodi pea-poolne pool tehhakſe ôlgede ehk padjadega, jalla-mõto kõrgem kui jalla-poolne — ſiis lautakſe linna keik ûlle aſseme ja mahha-ſawa naene pannakſe ſeddawiſi ſenna peâle, et ta kehha riſtluuſt ſadik kõrgema pole peâl, ja perſe lahhedaste ſeiſab, ja jallad wodi maddalamal jalge-pool ſel kohhal paigal on, et ta wasto wodi otſa woib toetada.

Igga wodi-ſamma kûlge, jalgade otſas, kinnitakſe ûks kâtterâttik ehk wõe et mahhaſawa naene, neid wâitſi takka aidates, neiſe woiks kinnihakkada. Padjadega woib pea-allune, ſeddamõda, kui tarwis lâhhâb, kõrgemaks ehk maddalamaks ſeâda.

Tähhele panna: Ma wiis on, et mahhaſawa naene omma mehhe ſûlles istub, ja mees omma kâttega temma ûmber hakkab, ja naene ſeddawiſi ommad wâitſed

takkaaitab ja laſt ilmale toob. Sega pütakſe nago ſündimisſe-toli temmale tehha: Agga ſeſinnane wiis on naeſele ja mehhele wägga waewaks ja tulleb ſepärraſt, ni paljo kui woimalik, kautada. Pikkali wodi peäl olles, keigeparrem asſe.

109.

Jsſeenneſele äm peab murretſema

1, et monni naesterahwa-innimenne temmale abbiks on — igga pölwe jures ükſ, ja ükſ pea ja öllade jures.

2, ükſ hea järg istumisſe tarwis.

3, öli ehk ſolamatta woi, ommad sörmed ſega woida, kui ta lapſe-koia-röri ehk lapſekoia ſuud tahhab katsta;

4, monned puhtad rättikud; ja

5, ſoja wet, kätte ſo endamisſe tarwis.

Lapſele äm peab walmis pannema rided, misga ta laſt wasto wottab, ja pärraſt temma ümber panneb; ning ſoja wet, ja ſepi, laſt pesta ja nawwa-wöödd.

110.

Mis mahhaſawa naeſega ja lapſega tulleb tehha, on ſe.

1, Mis lapſe-ſündimisſe aial, ja

2, mis ſündimisſe järrel tulleb tähhele panna.

111.

Keik ſe abbi, mis ſündimisſe aial tulleb tehha käib wiis ſündimisſe aega möda.

Äm peab katsma, kas ſündimisſega tösſine luggu on, mis ſuggused need wallud on; kuida

loom seisab; ja peab essimesse katsmisse jures aega wotma, et ta keigist otsust saaks, ja seda lapsesawa-naest mitte saggeda katsmisega ilma asjata ei waewa:

Sündimisse essimesse aial ei olle mahhasawa naesel tarwis paljo teistwisi olla, kui tännini omma käima aial. Temma weel woib nenda pikkali ehk pusti seista kui se temmal keige parrem on.

Sündimisse teisel aial peab hoolt kantama, et ta keik liad, rasked rided ennese ümbert ärra wottab, ning et temma sukka-paelad, warruséd, kaela-rättik ni wallal on, kui tal sünnib. Kui ta, keigeennamiste nende wimiste päwade aial mitte ei olle rojastand, siis temmale peab klisteer pandama, et roja-sool seest, mis senna koggund, saaks tühhendud, sest et se mitto kord lapse sündimist kinni peab. Naest kästakse wet heita. Agga kui ta sedda sepärrast ei woi, et lapse kehha pöie wasto wa-ub, siis pannakse tedda nenda pikkali, et ta perse kõrgem seisab ja sadab sõrmega sedda taggasi mis lomast ees on, kui se mitte isse enneseest, et emma seda-wisi sai pikkali pandud, taggasi ei anna, ja siis ennamiste ikka ta saab wet heita.

Ärn teeb sündimisse-asset walmis.

Sündimisse kolmandamal aial tulleb mahhasawa naesele nou anda, et ta ommad wäitsed hakkab takkaaitma. Temma peab sündimisse-asseme peäle heitma; louga rinna wasto piddama; need kätterättikud ehk wööd

mis wodi sammaste külge seutud, kätte wotma, ja enneſe pole tombama, reied nattuke laial ja säred kõwwerküle; jallad wasto wodi otsa toetama, ja hinge, wäitsed takka aidates, kinnipiddama: Temma põlwi peab neist, kes ämmale abbiks on, toetadama, ja üks ümmarkune wäljatoppitud paddi temmale ristluu alla pandama. Äm astub wodi kõrwa jalgade kohta. Agga se mahhasawa naene ei pea mitte kaueminne wäituſt takkaaitma kui temmal ſedda wäituſt on, ta waewab ennaſt muido ilma asjata.

Sündimisse neljandamal aial peab äm keigeennamiste ka ſedda iste-wahhe-nahka tähhele pannema ja hoolt kandma, et ſe wallale jääb.

Kui ſe iste-wahhe-nahk wäitusse aial hakkab pingul wäljaaiama, ſiis peab ſedda ngeſt keelma, ni wägga wäituſt takkaaitmaſt. Äm peab ſiis umbpeoga iste-wahhe-nahha wasto, ja keigeennamiste ſenna iste-wahhe-nahha wasto mis keigeliggem loma külges on, wautama: Weel parrem, kui äm rättiko omma käe ümber mässib ja ſeddawiſi wa-utab.

Need ſündimisse kohhad peab äm õlliga ehk ſolamatta woiga ehk raswaga woidma.

Kui lapſe pea ſündinud ja ka loug üle iste-wahhe-nahka ette tulnud, ſiis äm ei pea koggoniste mitte wägga totma, keik kehha wälja tombama. Kui ka kehha mitte kohhe järrel ei tulle, ſiis ommeti woib rahhul olla ja uſi wäitſid odata. Agga kui need kaua ärrajäwad, ſiis woib äm taſſahiljokeste peaſt tombada, ja nen-

da ſedda tehha: temma hakkab kämla kättega pea külgisse panneb põiglad lapse kuklasse, nimmetasse ja pisukesſed sõrmed laua alla, esſimesſed ja keskmisſed sõrmed pea mollematte poolte külge, ja katsub pead hiljokeste ja liigutades alla pole tombada ja seddawisi lapse kehha lahti tehha ja alla ja wälja tombada.

Tähhele panna: Kui äm tunneb, et nabba-soon lapse kaela ümber seisab, siis ei pea ta mitte pea küljest kiskuma, waid esſite nawwa-soont pea ümbert ärrawõtma; ja tehko seddawisi: ta tombab sest nawwasonest, mis pärrimiste jure lähhäb, nattuke wälja, aiab siis nawwa-soone sõrmega ülle lapse pea, ja kui nabba-soon seddawisi kaela ümbert peästetud on, siis ta tombab pead ette.

112.

Mis pärrast lapse sündimist peab tehtama, on muist lapse, muist lapse emma heaks:

Kui laps nõdder, siis tedda katsutakse jälle priskes tehha. On ta silmist kahwatand ja nõrk, siis äm lasseb tedda weel nawwa-sone külge jäda, ilma nawwa-soont siddumatta, ommeti agga siis, kui pärrimisſed weel lapse-koia külges kinni, ja nawwa-soneſt hinge-peksmist tunda. Sedda rõgga katsub äm sõrmega lapse suust ärra wotta; ta puhhub hinge lapse suhho ja peab, sedda tehhes, lapse ninna kinni. Soendud rättikuttega ehk pehmeste harjaga õrotakse lapse ihho süddame pole, ja ka temma selg ja jalla tallad. Temma ninna al petakse, mis kanget

haiso annab, se on katkileigatud sibbulad, maroikast, põlletud sulled, tink-piritust ehk Ungri wet, mis rättiko peäle tilgutakse. Ka pestakse lapse näggo ja süddame koht sojakstehtud jodawa winaga. Tilgutakse ka külma wet ta süddame kohha peäle.

Tähhele panna: Wäewli-tikko ei pea koggoniste mitte põlletama ja lapse ninna al piddama, sest se läbbi rammoto laps kohhe läkkataks.

Agga kui laps muste-sinni karwa, paisetand, siis leigatakse nabba-soon läbbi, seält kohhast kus sedda ikka tehhakse, ja ei seo sedda kinni, waid lasseb weikest tee-tassi täie werd wälja joosta. Pärrast sedda nabba-soon seutakse kinni ja katsutakse last nenda, kui jo ööldi, hinge sata.

113.

Agga kui laps priske, siis peab nawwa-soont kinni sidduma. Senna tarwis woetakse kitsas nawwa pael, misga nabba-soon 2 liggi 3' sörmelaiust köhhust ärra, monni kord ümber mähhitakse ja kahhekortse sõlmega kinnipannakse; siis leigatakse nabba-soon hea põigla laiusse ülle sõlme, ümmargusseotsa keridega ärra.

Kui nawwa-soont tulleb sidduda, on tarwis, et se werri, mis siis sones on, essite nawwast pärrimiste pool trikides aetakse, enne kui siduminne tehhakse.

Need nawwa-soned, mis raswased on, seutakse tuggewaminne.

Ni pea kui nabba-soon lábbi on leigatud, lastakse titte-emma jalge hiljokeste wálja sirrutada ja neid liggislikko panna, ám kattab tedda kinni, ja jättab tedda hingama.

114.

Ennemuiste seuti nabba-soon kakskord, úkskord lapse pole ja teinekord párrimiste pole, ning leigati sedda soont wahhe-kohhast lábbi.

Ni wágga kui tarwis láhháb, et nabbasoon lapse pool kinni seutakse, ni ilma asjata se on, et se párrimiste pool seutakse.

Agga metelo se on, kui nabba-soon koggoniste ei seuta, et kúl leitakse, sedda sündind ollemast, ja et siiski werri wálja ei aia.

Nisugguſt ámma ihhaldab iggaúks, kes keik óiete ja targaste teeb; agga sedda rummalat ja holetumat ei tahha úkski.

115.

Esſimestel páiwil peab ám iggapááw nawwa járrele waatma, kunni se sonetúk, mis nawwa kúlge jái árrapuddenend, et ta, kui ta árrakuiwab, ei sa koggematta árrakistud, et ta siis ei hakka ueste werristama.

Agga kui peaks juhtuma, et nabba-soon lahti láhháb, ja werd aiama hakkub, siis pannakse túk taela selle lahtiláinud nawwa peále ja siis seutakse selle peále úks nawwa-pael úmber lapse kóhho.

116.

Mis ám, keigeesſiti peab teggema, kui laps ilmale tulnud on se, et ta óigel wiſil need pár-

rimisſed, kui nad isſeenneſeſt ei tulle, katſub ärrawotta. Ennamiste ikka need isſe tullewad ärra; wahheſt ommeti juhtub niſuguſt wiwituſt, et abbi peab tehtama.

Esſiteks meie tahhame ſedda tähhele panna, kuida pärrimisſed isſeenneſeſt ihhuſt lahti lõwad, ja ſe on ſe wies ſünnitamisſe aia jäggo.

Lapſe ſündimisſe järrel on mittokord weel pärrimisſed lapſe-koias, külges kinni, andwad waſt nattokesſe aia pärraſt lahti, ja ſawad ſiis ſe läbbi, et lapſe-kodda kokko weab, ehk pärraſt ſündimisſe-wallude läbbi lapſe-koia kaela pole ja lapſe-koia-rõri ſisſe nihhotud. Siit woib neid, hiljokeste nawwaſoneſt tombates, kergeste wäljaſata.

117.

Agga et pärrimisſed weel kinni on, ja weel ei olle lapſe-koiaſt lahti lõnud, ſedda tunnukſe ſeeſt, et pärraſt lapſe ſündimiſt mitte ennam werd ei käi, ehk et ſe wägga kasſinaste käib.

Kui pärrimisſed pärraſt lahti lõwad, ſiis tunnukſe ſedda ſeſt, mis nüüd ööldakſe:

1, tullewad ueste jälle wäitſed, mis hakkades mitte kaua ei kesta ja kerged on, agga ikka kangemaks lähhawad. Seſt arwatakſe, et lapſekodda ueste wottab teggew olla.

2, tunnukſe ſedda ſeſt, et lapſe-koia pohhiülle ſülle-luu kokko weab nenda kui käſſi mis rusſikas

3, tunnukſe ſedda ſeſt, et werri lapſe-koiarõriſt jookſeb, mis tunnistab, et pärrimisſed lahti lõnud.

4, tunnukse sedda seſt, et titte-emma raskuſt ja kanget wautamiſt al pekkis tunneb.

5, tunnukse sedda seſt, et pärrimisſed liggemale tullewad, nenda, et neid wimaks, kui nad alla nihhund, sörmega lapse-koia kaelas woib tunda.

Enne kui neid märki ei olle, ei pea ka mitte pärrimisſi wälja kistama:

Ům teeb hästi, kui ta palja kaega hiljokeste kohho-alluſt örab, seſt sega juhhatakse lapsekodda ennaſt kokkoandma ja pärrimisſed lahti wäitama ja neid ärraſaatma.

Agga ám peab enne, sega, et ta omma kät titteemma wäljaspoolse ihho peäle panneb, ollema püüdnud tunda, kas lapse-koia pohhi öiete on kokkoannud, ja kas ehk weel teine loom lapse-koias on.

Kui weel teine loom seäl, siis peab se essite sama ilmale todud, seſt et mollematte laste nawwa-soned ennamiste ikka pärrimiste sisse, ühte jookswad.

118.

Kui seäl ei olle teiſt loma ollemas ja pärrimisſed lahti on lapse-koia kaelas ehk lapsekoia-röris, ja agga sepärraſt, et nad sured, ehk et nad weel nattuke lapse-koia kulges kinni on, wälja ei sa; siis seab ám nawwa-sone otsa omma wassako-käe kahhe sörme ümber, sedda nawwa-soont tassa-hiljokeste pingule tombada; wottab siis sedda nawwa-soont, weel liggemale lapse-koia-röri pole parrema kaega, ja liguab sedda mollematte kättega teisiti ja teisiti.

Agga nihhutab sedda uhtlase alla piddi, ja teeb sedda ni kaua, kunni need pärrimissed nenda lahti andwad, et temma neid lapse-koia-röriſt wälja woib tombada. Ni pea kui pärrimisſed lapse-koia-röriſt wälja tullewad, löob ta wassako käega nende ümber, ja need nahhad, mis järrele tullewad, wottab ta parrma käega kokko, ja tombab neid meelt möda, öige pikkamiste wälja. Titteemma ſirrutab jälle jalgo, panneb reied kokko, tedda kattetakſe kinni, ja ta puhkab.

119.

Wäggiſe ei ſünni ſiin middagi tehha, waid peab otama, kunni lapse-kodda tuggewaminne kokko weab. Kui nabba ſoon wäggiſe-ſenna ja tenna tombatakſe, ſiis temma woib katkeda ehk tehhakſe ka kange wallo lapse-koiale.

Niſamma pahha ſe on, kui wägga enne aega titteemma wautakſe, ehk tedda lastakſe kätte ehk tühja puddeli ſisſe puhhuda; ehk et ſega et sörm temma kurko piſtetakſe, tedda oksendama aetakſe, mis läbbi arwatakſe, pärrimiſed woiwa lahti tehha. Seſt keik niſuggused wäe kauba nouud woiwad terwiſele ſuurt kahjo tehha.

120.

Kui titte-emma nawwa-allus körgeste ette waub, ſiis äm peab hoolt kandma, et teine innimenne ſedda nawwa-alluſt mollematte päljaste kättega üllespiddi aiab, ja ſedda köhhoalluſt nenda üllespiddi peab, kunni nawwa-ſoneſe kinnihakkatakſe ja temma küljeſt tombatakſe.

121.

Ennemuiste olle se uſk, et pärrimisſed pea lapſe ilmale tullemisſe järrel ärra piddid tullema; agga nähtud on, ja se, mis saggedaste nähtud, on keigetargem öppetaja — nähtud on, et pärrimisſed ilma kahjota taggaſi woiwad jäda. Kui ilma asjata eddewusſega pütakſe, pärrimisſed lahhutada, ſiis tehhakſe mittokord paljo ennam pahha, kui ſeſt woib ſündida, et nad taggaſi jäwad.

Kui pärrimisſed wägga kinni on, ja kui wäljaspoolt, palja kät ihho peäle pannes, üht kohta woib tunda, mis kowwa kui nidi kerra on, ſiis lastakſe kroow-jahho ja wet panni ſees ſojaks pudruks tehha, laſutab ſedda pudro rättiko peäle, mässib ſedda kokko ja panneb ſedda nenda ſojalt ſelle kowwa kohha peäle. Ni pea kui titte-emma tunneb, ſedda mitte ennam öige ſoia ollewad, pannakſe ſammaſuggune uus hautaminne peäle. Ommeti ei tohhi wanna hautamisſe pudro mitte ärra olla, enne kui teine walmis on, et ſe hautud koht mitte külmaks ei ſa. Kammilli-tewet antakſe ſeäl jures jua.

Need pärrimisſed hakkawad ſiis tükki wiſi, ehk kui haiſew mädda-weſſi ärraminnema.

122.

Kui tarwis on, ehk ihhaldakſe, et pärrimisſed peawad ſama lahti tehtud, ſiis ſe ſünnib ſeddawiſi: äm aiab kät, ſörmed ſirgul ja otſad kous, mõda nawwa ſoont targaste ja pikkamiste lapſe-koia ſisſe ja katſub ſeſamma kaega pärrimiste äärt leida. Temma lasſeb ſör-

mi, mõda sedda äärt ümberringi käia, et ta tunda saaks, kas need pärrimisséd kussagi lahti läinud. Seäl, kus nad lahti on, ta wautab omma käe-serwa sisse, pärrimiste ja lapse-koia wahhele, ülleültse neid lahti korida, nenda kui kaks pabberi lehte, mis teine teise külge hakkand. Pärraſt sedda weab äm need lahti tehtud pärrimisséd sesamma käega, ehk nawwa-sone küljeſt tombades wälja.

123.

Kui äm leiab, need pärrimisséd ei kussagi lahti ollemaſt, siis ta põrab omma sisseaetud käe-selga lapse-koia wasto, ja sõrme otsad perrimiste pole, ning wautab ümberringi sõrmedega nende pärrimiste äärte peäle, sepärraſt et nemmad äre külges ikka keigeennam kinni on, et ta neid lapse-koia küljeſt lahti saaks, nenda kui tainas lahti tehhakse. Kui se äär ümberringi lahti on aetud, siis need pärrimisséd koritakse ärra, ja äm tombab neid nawwa-sone külges ehk weab neid käega wälja.

124.

Agga äm peab wägga tähhele pannema, et ta mitte lapse-koia külge omma küüntega ei puto egga touka; nisammote ei tohhi temma, pärrimissi nühkides, neid katki kiskuda, seſt se sadab lapse-koiale kanget wallo ja teeb weel peäle mitto muud pahha.

125.

Kui kaksikud ehk kolmikud sündimas, siis äm ei tohhi neid pärrimissi mitte enne ärrawotta,

kunni keik lapsed ilmale tulnud. Siin on se, kus tarwis lähhäb, et nabba-soon, ni hästi lapse pool, kui pärrimiste pool, seutakse. Sest kui kaksikutte pärrimisseb kokko kaswand, woib ehk werri sest ühhest läbbileigatud nawwa-soneſt, mis weel siddumatta, selle loma kah-juks, mis weel ei olle sündinud, ärrajoosta. — Ka lähhäb tarwis, et äm kohhe laste sündi-misse järrel, titte-emma ümber ühhe wõõ, kät-terättikut, ehk muud tümma ride ümber tem-ma ihho seub, sepärraſt, et se ihho kaksikutte jures ennamiste ikka wägga on wälja wen-nind; — siis waſt tulleb pärrimiste ärrawot-minne nouda.

126.

Kui lapse-kodda on lõdw, ja pärrimisseb kin-ni on kaswand, siis woib juhtuda, kui wägga tuggewaste nawwa-sonne külgeſt tombatakse, et lapse-kodda ümberpõratakse, ja et ta siis

1, hopis sündimisse kohtade seeſt wälja tul-leb, nenda et se kui üks ümmarkune wammiline tümma assi, mis ni suur, kui sündinud lapse pea, otse kui kukkur, sündimisse kohtadeſt näikse ja tunnukse wäljarippuwad, mis külges pärri-misseb wahheſt weel kinni seiswad.

2, woib lapse-koia-pohhi lapse-koia-suu läbbi lapse-koia-rõri sisse sada tombatud; — kui pärrimieseb said wäljawoetud, et lapse-koia-pohhi, kui üks ümmarkuune tümma assi, seeſt-piddi, lapse-koia suus rippub, ja lapse-koia su teeb otse kui rõnga senna ümber;

3, Kui lapse-koia pohhi agga ümber pôratud on, siis on ta, kui pârrimisséd said ârrawoetud, kui üks lihhane ümmarkune assi lapse-kojas, mis wallutab kui tuggewaste temma külge pudutakse.

127.

Kui nisuggune luggu kätte tulleb, siis lähhäb wiwitamatta abbi tarwis, seśt muido kramp, minnestus ja liig werrejooksminni woib tulla.

Abbi se wasto tehhakse sedda wisi: sedda mahhasawa-naest pannakse targarte wodi peäl sellili, ristlu-koht nattoke kôrgem, reied ja jallad laial, ja reied kehha pole tombatud. Kui need pârrimisséd alles lapse-koia külges kinni on, siis neid koritakse enne lahti, ja sedda tehhakse: kui ám enne ommad sôrmed ôlliga, solamatta woi ehk raswaga woinnd, siis aiab ta sedda lapse-koia pekki sisse omma seâtud kohta. Sedda kât, misga ta lapse-kodda ülleśe aiab, peab ta ni kaua lapse-koia sees, kunni lapse-kodda isseenneseśt temma käe ümber kokko weab; Teise kaega, mis wallale jänud, toetab ta köhhoalluśt. Kui lapse-kodda peaks wägga lödw ollema, ja ei peaks kokko weddama, siis ám woib rattikuid, mis külma weega, ehk seggatud wee ja ädikaga märjaks kastetud ja wäljawirrotud, tihti temma köhhoalluse peäle panna. Ka wirtsutakse külma wet lapse-koia sisse, et se saaks kihwatud, et ta hakkaks kokko andma. Kui ám nûûd tunneb, et lapse-kodda kokko lähhäb, siis ta peab omma kât, mis ta senna sisse aiand, pikkamiste ja nago kruimisse wisil jälle taggasi tombama. Se järrel mâsśitakse

titte-emma nawwa-alluse ümber üks pehme kätteráttik. Nisuggune titte-emma peab mitto páwa, reid kõrgeminne kui selg, ja sáred sirgeste kou-us, wágga tassa maas seisma.

128.

Kui üks mahhasawa-naene wágga jársko lapse sanud, mis lábbi wahhest lapse-kodda nenda tühjaks lähheb, et sel ennam täit joudo ei olle ennast kokkoaiada; ehk kui lapse-waew wágga kaua kestab, mis jálle lapse-kodda nõdraks teeb; ehk kui üks tük pärrimisst ennast lahti annud ja lapse-kodda isse lahti ei láinud, siis tulleb sest mittokord liig werrejooksminne. Kui lapse-koia röriſt werri wäljajookseb, kui sedda näikse; agga monnikord jookseb werri lapse-koia sisse: Sedda tunnukse sest, kui kohhe sündimisse járrel titte-emma kõhho-allus punduma lähhäb, ja temma isse árranõrgub, kahwatab ja rammotumaks saab. Siin tulleb kermeste abbi tehha: äm peab kohhe omma kät lapse-koja sisse aiama, need tarretand werre pangad wälja saatma; pärrast ta peab lapse-koia kihwatama, et ta kokkoweab, et werre-soned saaksid sullutud ja werri saaks kinni pandud.

Keigekindlam nou senna wasto on, et üks neljakordne linnane rie wágga külma wee, ehk wee ja ädika sisse kastetakse, ja sedda tihti õiete külmalt kõhho allusse peále pannakse. Kõhho-allune wa-utakse kokko lawwa-taega ehk laia wõõ-wisi linnase ridega, mis ihho ümber mässitakse.

Kui seſt ei sa, siis peab ämm omma käe külma wee ja ädika sisse kastma, sedda kät lapsekoia sisse aiama, ja senni seäl sees piddama, kunni tunda on, et lapse-kodda käe ülle kokko lähhäb. Need külma wee sisse kastetud rättikud pannakse ikka weel köhhoalluse peäle. Woib ka monnikord, kui sünnib, klisteri-wirtsoga külma wet ädikaga lapse-koia sisse aiada, et werrepangad saaksid ärraloppotud ja lapse-kodda jälle joudo wottaks. Wõ-wisi-linnane rie pannakse käe-warte ja reite ümber, et werri saaks kinni petud, ja kui werri mitte ennam ei jookse, woetakse üks pael teise järrel pikkamiste lahti. Näggo ja tinningid sawad tihti ädikaga örotud, et minnestust ei tulle.

Kui werri ennam ei jookse, ja kui ämm tunneb, et lapse-kodda, temma, senna sisse pandud käe ülle kokkoweab, ja sedda ka wäljaspoolt temma kowwadusseſt tunnukse, mis kui köhhoalluſt katsutakse, otse kui kerra näitab ollewa, siis tombab ta sedda kät wägga targaste ja pehmeste, nago wäljaksuides, wälja.

129.

Nisuggune titte-emma peab wägga waikſelt maas seisma, õiete sirgeste, ka peaga sirge, pikkali omma asseme peäl ollema, ilma liigutamatta ja räkimatta. Akken ehk uks tehhakse lahti, et tubba saaks hingada. Titte-emma asset ei pea enne kohhendama kui ennam ei olle karta, et werri jälle hakkab jooksma, ja sedda tunnukse seſt kowwadusseſt nawwa ja

ſülle-lu wahhel, mis ſeſt tulleb, et lapſe-kodda kokkoannud; ſedda tunnukſe ka ſeſt, kui werre-jooksminne wähhemaks jääb, ning kui temma kääd jälle hakkawad ſojaks ſama. — Keik peab willo temma ümber ollema; ka keik temma jo-maaeg peab külm ollema.

Kaksteiſtkümnes Peatük.

Kuida nurga-naeſega tehhakſe.

130.

Kui pärrimisſed ärratulnud, lapſe-kodda keigeſt tarratand werreſt puhhastud ja kokko ennaſt annud, ſiis pesſeb ám temma wäljas poolſed ſündimisſe kohhad puhta ſoja wee, ehk jodawa-winaga, ja kuiwatab neid ärra. Keik märjad rided woetakſe nurga-naeſe ümbert är-

ra; temmale pannakse puhhas soendud särk selga, ja ümber temma allus-ihho mässitakse linnast wõõt, ehk tümma kätte-rättikut.

131.

Titte-emma ei pea mitte isse sündimisse asseme peält ärraminnema, weel wähheminne omma jouuga wodi tousma; waid tedda peab sirgul, kahheste innimesseste wodi kantama; teine hakkab temma ümber ihho, teine kannab temma reied ja jallad. Nenda wäljasirrutud pannakse nurga naene sellili nurga-wodise, pea ja selg nattuke kõrgeminne ja tedda kaetakse tekkiga kinni.

Tähhele panna: Nurga-naene ei pea mitte kohhe pärrast laple-samist wodi widama, kui temma lapse-waewast wägga nõdraks jänud. Kui tedda teise asseme peäle peab widama, siis peab sedda riet, mis temma allusihho ümber sai mässitud, enne tuggewaminne kokotombatama.

132.

Nurga-naese sündimisse kohtade alla pannakse nisugguse rättikud, mis temma alt jälle woib ärrawotta, sepärrast, et punnased nende sisse peawad jooksma. Keik ta kehha peab sama puhtaste petud, liati need sündimisse kohhad; ja sepärrast on se wägga hea, kui igga pääw tedda pestakse. Amma kohhus on tähhele panna, kas nurga-naene omma wet heideb, ja kas ta kõht õiete lahti.

133.

Nurga-naene peab keigeennamiste se eest hoidma et ta ihho külmaks ei sa. Ei ühtegi, mis ta külge pudub, tohhi külm olla. Rahho ja maggaminne on need keige parremad kergitajad lapse samisse järrel.

Essimestel päiwil tulleb temmale tango-leent ja ölle-suppi anda. Agga pollewad-wina, kohhe lapse-samisse järrel anda, teeb kahjo ja ei kolwe koggoniste mitte nurga-naesele. Need kanged pärrimiste-wallud wähhendakse wägga kammilli klisteridega ja soia auutamissega, mis kroow-jahhust ja weest pudruks kededakse.

Kui nurga-naene ummuksis on, siis peab katsma klisteriga temmale abbi tehha, sest sedda rohto, mis köhto lahti aiab, ei tulle kita.

Kui iste wahhe-nahk peaks wallutama, siis pannakse rättikud, mis soja jodawa-wina, ehk solomatta woiga, seggatud soja öllega kastetud, senna peäle.

134.

Emma peab, kui ial sünnib, last isse immetama, ja kohhe, kaks ehk kolm tundi, pärrast temma ilmale tullemist, rinda temmale andma, kui emma enne nattukke saand maggand. Ei sest olle wigga, kui rinnad ka weel ei olle pundunud, ja pima weel mitte nende sees ei olle, sest immeminne panneb pima soned käima. Ta rinnad peawad öhhokesse poomwilla rättikuga kinnikaetud seisma. Agga immetamisse jures peab korra

pärraſt teiſt ja teiſt rinda lapſele antama, ja laps ei pea mitte kohhe, kui emma on sõnud, ei ka mitte kohhe, kui ta ärraehmatand, wihhastand, kurwastand, ehk wägga rõmustand, ka ei mitte kui ta kehha kangeste likunud, rinda sama.

Kolmasteiſtkümnes Peatük.

Kuida noreſündind lapſega tehhakſe.

135.

Kui nabba-soon on kinniſeutud, pannakſe laps puhta leige wee ſisſe ja pestakſe illaſt puhtaks, ka ſünnib õhhokeſt linnaſt riet lapſe ümber panna, ja ſedda ſelle pesſemisſe weega lábbikasta. Wägga hea on, et laſt esſimes-

seſt otsaſt saggedaste wihheldakse. Kui laps saand tahhendadud, siis tedda mähhitakse.

136.

Pea- ehk nåo-paise auutakse, kui laps omma asseme peål on, soja jodawa-winaga, ehk soja weega, mis sekka wägga nattukeſt pölle-wad-wina pannakse. Kui lapse pea-luud teisiti låinud, siis ei tohhi neid mingisugguſel wisil asſemele wa-utada, waid sedda jåtakse nendaſamoti, et pea-aio sedda omma jouuga jålle korda ſadaks.

137.

Se nabbaſoon, mis hästi on kinni ſeutud, pannakse ühhe, nattuke raswaſeks tehtud hilbokesse sisse, üllespiddi, köhhoallusse wasſako pole ja kinnitakse parrajaste nawwa-wõõga. Seſamma nawwaſone-tük annab ennaſt ennamiste ikka neljandamal ehk wiendamal päwal, lapse ſündimisſeſt arwata, ihhuſt lahti. Kui temma lapse ihhuſt lahti annud, siis pannakse selle kohha peåle, mis mittokord weel tores on, üks kolme ehk neljakordne kuiw penike linnane rieke (kompreſſi) ja nawwaſone wõe tombatakse nattuke tuggewaminne kinni.

138.

Lapse mähkiminne peab ni kerge ollema, kui ial ſünnib. Ei olle mitte hea, kui tedda wägga tuggewaste mähhitakse; õigusse poleſt mähhitakse agga lapse kehha; jallad pannakse wallale rättiko sisse ja seſinnane rättik seisab selle wõega kinni, mis lapse kehha ümber on. Käe-

warrad jätakse nenda, et ta neid keelmatta woib ligutada. Essimestel päiwil woib mütsi lapse pähha panna.

Laps peab ennam külleli kui sellili maas ollema.

139.

Pakſuks-jänud tat ninnas, mis pärraſt laps ei woi immeda, tulleb ärrawotta, lapse ſuud peab wee ehk jodawa winaga pesema ja puhtaste piddama, et krosſikesſed ei touſe.

Lapse ärrahaudumisse wasto on keigeparrem nou, et need haudund kohhad ſaggedaste pestakse ja teiſed puhtad rided lapse ümber pannakse. Haudub laps ſiiski ärra, ſiis ripputakse senna peäle pudrit, ehk noia-rohho tolmo, mis apteekis Hekſenpulwriks nimmetakse, ja kui muud parremat ei olle, ſiis teiſt penikeſt jahho.

140.

Emma esſimenne piim, ehk amme piim, on lapse keigeparrem esſimenne toit; ommeti wägga hea on, kui laſt kohhe jeätud aia peäle öppetakse. Ei pea ſepärraſt temmale mitte iggal aial, ehk kohhe, kui ta karjub, rinda andma, waid ehk igga nel a tunni pärraſt.

Kui juhtub, et ſapſel emma ehk amme pima pudub, ſiis ſeggatakse kaks oſſa wet ja üks oſſa roóska lehma pima ja antakse ſedda temmale jua. Kui laps nattuke kangemaks ſanud, antakse kaks oſſa pima ja kaks oſſa wet, ja pärraſt ſöötakse tedda pudroga, mis penikesſeks tongatud webakkideſt ja kuppatud rö-

ſaſt pimaſt tehhakſe. Laſt, mis waſt ſündind, kosſutab unni keigeparreminne; maggamaſt ei pea tedda ial mitte kelama, egga tedda unneſt ülles aiama. Laps mis omma täit kaswo emmaihhus ſanud, wa-eb 7 ja 10 naela wahhel. Ommeti juhtub wahheſt, et ſe teiſtwiſi on.

Neljasteiſtkümnes Peatük.

Ammedeſt.

141.

Kui emma isſe ei tahha omma laſt immetada ehk söta, ja äm amme peab otſima, ſiis ta peab ſedda tahhele pannema, mis nüüd tulleb öölda:

Am ei pea mitte liig wanna ollema; ſedda norem piim, ſedda parrem. Temma peab terwe ollema; ei pea temmal kärna ihho küljes ollema; üks nattuke hiljoke innimenne kolwab ennimenne ammeks, kui ſe, kes wägga eddew;

temma nissa-pead ei pea mitte wägga paksud ollema, egga nissa sees aukus seisma, et laps neid õiete suhho saaks; temma piim peab maggus ollema tunda, mitte wägga paks, egga wägga weddel, ja peab, kui sest üks tilk ühhe wilto petud sõrme küne peále wallatakse, seält mahhajoostes, walget jälge järrele jätma.

Amme toidus ei pea mitte palio teistwisi ollema, kui ta enne õppind sama. Põllewa-wina eest ta peab koggoniste hoidma.

Wiisteistkümnes Peatük.

Nisuggusest mahhasamisest, mis näitab raske ollewa, agga ommeti ämma kätte-nouuga korda lähhäb.

142.

Senna arwatakse sedda, kui lapse pea kül ees käib, ja ommeti middagi on, mis temma ilmale tullemist kinni peab, agga ämma kätte-nouuga jälle parrandakse.

143.

Kui lapseſawa-naese iste-lu wägga ſisſe piddi on, ſiis lapse pea lähhäb pekki üllespoolſe ſuu ſisſe, keik muido õiete olles, ja wa-ub pikkamiste allapoolſe pekki-ſuu ſisſe, agga jääb ſenna kinni, ja ei lähhä eddaſi.

Sedda wiwituſt äm nenda peab katſuma ärraſata: Sedda mahhaſawa naeſt peab ſed-dawiſi pandama, et temma pühha-risti-lu pea koggoniste lahhedaste ſeiſab, ja ſiis aiab äm, kui wäituſt ei olle, kolm sörme, mis raswaga woitud, lapse pea, ja lapse-koia allapoolſe rõri wahhele, ni kaugele ſisſe kui ta woib; wa-utab wäitusse aial omma, ſenna wahhele aetud sör-mede ſeljaga ſedda iste-luud ja ühtlaſe ka ſedda iste wahhe-nahka taggaſi, ning juhhatab ſed-dawiſi sörme otſadega lapse-pead taſſa hiljo-keste wälja.

144.

Agga kui iste-lu wägga wäljapiddi on, mis ſeſt woib tunda, kui lapse pea wägga iste wahhe-nahha wasto rõhhub, ja ſedda wägga roja-ſolega ette pole aetakſe, ſiis peab äm, kui luggu ſeddawiſi on, iste wahhe-nahka ja roja-ſoolt taggaſi aiama, ja sörme otſadega pead taſſa hiljokeste wälja ſaatma.

145.

Ka wiwib lapſe ſündiminne, kui lapse-kodda wilto on.

Lapse-kodda juhtub neljal wiſil wilto olle-ma: 1, ettepiddi; 2, taggaſipiddi; 3, parre-ma pole; 4, pahhema pole. Niſuggune wilto

seisminne on monne naesterahwa jures lodud wigga; ehk se sünnib temmale wast lapse-kandmisse aial, kui pärrimisšed mitte lapse-koia pohjas ei seisa, ehk kui se käima-peälne naesterahwas öppind on, ikka ühhe külje peäl maggama.

146.

Kui lapse kandja-naese köht ühhest kohhast kõrgem ja kowwem on kui teisest, siis arwatakse sest, et ta lapse-kodda wilto; ka arwatakse sedda sest, kui nisuggune naesterahwas seäl, kus ta ihho kõrgem on, raskemat koormat, ka saggedamat ja kangemat lapse-ligutamist tunneb. Agga lapsesamisse aial arwatakse sedda sest, kui lapse-koia suu-ared pikkamissi öhhemaks wenniwad, liati seäl, kus lapse pea ei olle külge wa-utud, ning kui lapse pea pikkamissi pekki sisse mahha lähhäb.

147.

Kui iapse-koia-pohhi ettepiddi wilto siis käima-naese köht on rippakül; lapse pea ja lapse-koia su on pühha risti-luu pole pöratud; lapse-koia suu jure woib agga waewalt ullatada, ja lapse-koia suhho peäseb agga kowwerdud sõrmega.

Kui lapse-koja pohhi taggasi pole annab, siis köht ei wao mitte ette, se on ennam labba; lapse-koia su on sülle-luu külges tunda, ja lapse pea seisab üllewel sülle-luu külges.

148.

Kui lapse-koia pohhi ühhe polele annab, siis on käima peälse naese ihho seält poolt kõr-

gem ja raskem, kuhho lapse-koia pohhi wa-ub; lapse-koia su ja lapse pea on sole-luu pole, ja lapse-koia suud saakse waewalt kätte.

149.

Seäl pool, kuhho lapse pea põrab, lähhäb lapse-koia-su keigeessite öhhemaks ja lahti; agga teisel polel ta jääb kaueminne pakſuks, ja se wiwitab ja kelab lapse sündimist.

Siin aitab äm, kui ta siis, kui wäitust ei olle, tükki solamatta woid essimesse ja keskmisse sörme wahhel, lapse pea, ja lapse-koia-suu-äre wahhele, mis weel kowwa on, wiib, sedda tümmaks tehha, ja wäitusse aial katsub ta lapse-koia-suu kowwa äärt omma sörme otsade-ga ülle lapse pea sata.

Needsinnatsed ämma kätte-nouud ei pea mitte mahha jäma. Sest muido woib üks ehk teine lapse-koia suu-mok lapse peaga wäitsette lähbi mahha sama aetud, ja lapse-kodda isse wälja tulla, ja seddawisi selle mahhasawa-naese lapse-kodda ette langeda.

150.

Kui ühhel mahhasawa naesel, enne kui ta käima peäle sai, sedda wigga olnud, et temma lapse-kodda ette langend, ehk kui temma sedda wigga käimisse aial sanud, siis on karta, et se temmale lapse-sünnitamisse jures iälle juhtub ja siis lapse ilmale tulleminne raske saab ol-lema.

Üks nisuggune naene peab pissut käima;

temma peab, pikkali olles, ommad wäitsed tak-kaaitma ja pikkali olles, mahhasama.

Üm peab igga wäitse aial ühhe sörme igga pole lapse-koia-suud aiama, ja nende kahhe sör-mega sedda suud taggasi piddama, et ta mitte lapse-koiaga tükkis alla ei wao. Selle lapse peast, mis hakkab nähtawaks sama, lasseb ta keddagi teist, kes ta tagga seisab, kinni hakkada ja pehmeste sedda wäljatombada. Nawwa-soneſt ei tohhi koggomiste mitte tombada; äm peab omma kät lapse-koia sisse aiama, need pärrimised targaste lahti korima ja wälja wotma, ja siis selle kaega, mis ta ueste lapse-koia sisse aiand, sedda allawaunud lapse-kodda taggasi pekki sisse saatma. Sesuggune mah-hasawa innimenne peab waikselt sellili maas ollema ja ennast rahhul piddama.

151.

Kui lapse pea wilto seisab ja sülle-luu kül-ges takkistab, siis peab äm, kui wäitset ei ol-le, omma esimesse ja keskmisse sörme lapse pea ja sülle-luu wahhele, kus külges se takkis-tab, aiama, ja wäitse aial, sörmedega sedda pead sülle-luu küljest ärra wa-utama, ning kesket pekki saatma, ja seddasinnast kätte-nou senni ikka ueste katsuma, kunni pea lahti saab.

152.

Kui pek wägga lai on, siis woib pea juh-tuda, et lapse käsi pea körwas wälja tulleb, ja et se käe-wars, mis pekki-luu külge hakkab, lapsele wiwitust teeb. Kui se juhtub, peab äm,

kui wäitset ei olle, lapse käest kahhe sõrmega kinnihakkama, sedda temma pea tahha saatma, ja ommad sõrmed selle taggasi sadetud käe külges piddama, kunni lapse pea pekki sees seisab, ja et kässi mitte ennam ette ei woi tulla.

153.

Agga kui kässi peaga tükkis jo pekki sisse läinud, siis ärn woib neid mollemaid ühtlase lasta wälja tulla, kunni nemmad lapse kojarõri-suust on wälja tullemas agga siis peab ta sedda käe-wart wälja tombama, ja pea ja käe warre külge ühtlase kinnihakkama ning seddawisi last ilmale saatma.

154.

Kui loma õllad wilto seiswad: Sedda tunnukse, kui lapse pea nãoga ühhe pole ja kuklaga teise pole põratud on, ja sest, et ollad sülle-luu ja pühharisti-luu wasto hakkawad.

Siin tulleb seddawisi aidata: ärn ei tohhi mitte ennam lapse pea küljest tombada; temma peab sedda pead ühhe käega wasto sülle-luud tõstma, teist kät lapse-koia-rõri taggumisse pole peäl lapse-koia sisse, loma õllast sadik, mis pühharisti-luu külge pudub, aiama; essimesse sõrme ja wahhe-sõrmega õlla alla, ja seält mõda loma käe-wart käest sadik aiama, nendega loma käe-wärt kowwertud, külje pole wäljatombama; teise käega lapse näust, ja teise käega selle wäljatombatud lapse käe warrest ülle-wal, õlla küljest, kinnihakkama, selsammal aial sedda näggo mahha ja sedda wärt üllesse, wasto sülle-luud pöörma, mis lähbi se teine õlla õige

asſemele juhhatakſe ja nûûd lapſe pead ja teiſed liikmed wälja aitma.

155.

Kui lapſel ûllesaiand kõht on, ja ſe lâbbi temma ilmale tulleminne ſaab wiwitud, ſiis peab âm lapſe teiſt kâe-wart teiſe järrel wälja toma, lapſe rinnaſt kuiwa râttikuga mõllematte kâttega kinni hakkama, ja nûûd ſenna ja tenna tombama, et ſe weſſi ehk tuul, mis lapſe kõhtus on, lahkuks, ja laps hopis ilmale woiks tulla.

156.

Kui nawwa-ſoon ûmber lapſe kaela on, ſiis peab âm mollematte pole lapſe peaſt omma eſſimeſt ja keſkmiſt ſõrme aiama ja nende ſõrmedega lapſe pead kinni piddama, et ſe mitte taggaſi ei lâhhâ; agga kohhe, kui lapſe pea on ſündind, tombab ta nattukeste ſeſt nawwaſoone jâuſt, mis pârrimiste pool kâib, ſadab nawwa-ſoont ûlle lapſe pea ja arrotab ſedda kaela ûmbert ârra. Agga kui ſe nabba-ſoon wägga lühhikenne on, ſiis kâsſib âm keddagi teiſt taggand lapſe peaſt kinni hakkada ja ſedda pead nattuke tombada, ja ſenni kui teine tombab, leikab ta kowwera kâridega nawwa-ſoont lâbbi, ja ni pea kui laps ſündind, ſeub ta ſedda kinni.

157.

Kui nabba-ſoon lapſe pea kõrwaſt ette langend, ſiis wottab âm kahhe ſõrmega ſedda nawwa-ſoont, ſadab ſedda ſenna kõrwale, kus

ta ette langend, ni kaugele lapse pea tahha, kui ial sünnib, ja peab sörme otsadega sedda nawwa-soont ni kaua taggasi, kunni lapse pea kesk pekki sisse läinud, ja nüüd ka nabba-soon mitte ennam ette ei woi langeda.

Kuusteistkümnes Peatük.

Kuida loma pöratakse.

158.

Loom pöratakse sedda wisi, et äm kät lapse-koia sisse aiab, temma jallad otsib ja nende ümber hakkab, et ta nende külges sedda loma pikkiti emma ihho seest wäljatooks, kui loom poriti ja nenda seisab, et lodud joud tedda ei woi ilmale sata.

159.

Nisuggune loma pöraminne teeb emmale sedda wähheminne kahjo, sedda tuggewam innimenne temma on. Nende jures, kes jo ennam lapsi ilmale kannud, on se pöraminne kergem, kui selle jures, kes esimest korda mahhasaab. Pöraminne lähhäb parreminne korda, kui wetted weel ei olle puhkend.

160.

Kui sedda wist teâda on, et tarwis lâhhâb, last pôrata, siis ârgo jâgo se koggoniste mitte kauaks, ja ei tohhi siis mitte odata, et se isse ennesest ôigeks lâhhâb; ehk ârgo sago se waene naene mitte wasto oksa, ehk ôiete hullo wisil seisma pandud, nenda kui wahhest tallo-rahwas tehha prugib, ja misga jo mitto mahhasawat naest otsa sanud.

161.

Keigeparrem lapse-sündimisse-asse nisugguse mahhasawa naesel kelle jures loma-pôramist peab katsma, on pôik wodi. Selja-alust tehhakse nattukke kôrgemaks, ja siis pannakse sedda naest pôigiti wodi ûlle, nenda et ta perse-pool ûlle wodi on; ta tallad aetakse laiali teine teisest ja igga jalg toetakse wasto weiket istet, järge ehk muud asja. Igga jalla jures istub ûks âmma-abbilinne, kes ühhe kâega selle mahhasawa naese pôlwe omma wasto rinda toetab, ja teise kâega temma jalla-nukko ümber hakkab, et ta jallad mitte istme pealt mahha ei libbise. Agga et sesinnane mahhasawa-naene seddawisi seisma jääks, pannakse weel kolmas âmma-abbilinne teise pole wodi seisma ja mollematte kättega temma ümber hakkama.

Tähhele panna: wägga hea on, kui ûks riist soja weega temma jalgade wahhele pannakse, et sõe auur temma sündimisse-kohtade sisse lâhhâks. Agga ni pea, kui âm hakkab last pôrama, woitakse se wessi ârra ja need sündimisse kohhad woitakse ôlliga ehk solamatta woiga.

162.

Ülm wottab keik liad rided seljaſt ärra, panneb põlle ette, ja istub, ehk on põlweli selle mahhaſawa naese laiali aetud ſäärte wahhel, ommeti, ikka nenda, et ta keelmatta omma kät lapse-koia rõri sisse woib aiada, ja et temmal ei olle tarwis omma kehha palio känada ja wänada.

Ülm wottab siin jures ſedda kät prukida, mis temmal lapse-põramisse jures keigeparraſam on, ſedda kät ta woiab õlliga, ehk ſolamatta woiga. Ülgga ta peab enne tähhele pannema, et ta küned mitte terrawad ei olle; ka ei pea temmal mitte ſõrmukſid sõrmis ollema.

163.

Nüüd äm aiab ſedda walmistud kät lapse-koia rõri sisse ſeddawi, et teine sõrm teiſe järrel hellaste ja targaste sisse saab, kunni keik sõrme-otſad sisse ſadetud; neid ta siis liggistikko, kui territatud talw kokko tombab ja nihhutab kät wäitusse aial, tasſa hiljokeste, kruimisse wiſil kõrgemale lapse-koia rõri sissi, nenda et käe-ſelg pühha-risti-luu pole on, ja ikka nenda kõrgemale, kunni ta ommad sõrmed nüüd nendaſammoti jälle teine teiſe järrel lapse-koia-ſuu sisse waib aiada, ja katſub wäitusse aial sõrmed hiljokesse laiali-aiades lapse-koia ſuud laiemale wennitada.

Kui wetted weel ei olle puhkend, siis peab äm põit katki wotma. Se on: ta wautab wäitſe aial omma sõrme otstega, mis ta sisse aiand, wilto põie wasto mis pingul, ehk katſub wäitſette wahhel, kui põis mitte pingul ei olle, need nahhad sõrme otstega lõhki õroda. Ni pea kui

ám tunneb, et pôis lôhki láinud, ja wessi hakkab jookma, aiab ta omma kât liikmest sadik lapse-koia sisse, et wessi mitte keik mahha ei jookse, se-pärrast, et se kergem on last pôrada, kui weel paljo wet loma úmber on.

Kui wäitsed tullewad, siis ei pea se lapse-sawa-naene neid mitte takka-aitma, ja ám peab omma kât, senni kui neid on, ôiete waggaste lapse-koja sees piddama. Kui mahhasawa-naesele úllelangend kôht on, siis peab ámma-abbilinne temma kôhto mollematte kättega pehmeste úlles-pole aiama ja piddama, ehk puhta rättikuga úl-lessidduma.

Ni pea kui ám kât lapse-koia sisse loma külge sanud, siis katsub temma wägga tubbliste, kui-da loom ja kuida temma jallad seiswad.

Kui ám omma kât lapse külge sanud, siis läh-häb ta selleſamma käega, mis ta lapse küljest ei pea ärrawotma, lapse takka ehk eest, sündimisse kohtadest sadik; siit ta lähhäb käega pusade jure, seält ta lähhäb reite, pôlwede ja jalgade jure, mis ta kandast ja jalla-nukkust wägga selgeste käest woib ärratunda.

Kui ám jalgade jure sanud, siis ta wottab kohhe mollemad jallad, kui ta neid kätte saab, ja peab neid essimesse, keskmisse ja nimmetes sörme wahhel. Agga kui ta agga úhhe jalla kätte saab, siis sadab ta sedda nattuke alla, ja teeb úhhe asa, mis ta úhhe keppikesse peäl, teise wallalisse käega sisse aiab ning lasseb sedda jalga selle asa külges ámma-abbilisseſt piddada. Nuúd aiab ám sedda kât, mis lapse-koias on, kôrgemale úlles, et ta ka teist jalga kätte saaks. Agga kui ám agga úhhe

jalla woib kätte sada, siis peab ta selle jallaga üksi sedda lapse-pöramist korda saatma. Ám tombab siis omma kolme sörmega need jallad, mis ta kätte sanud, hiljokeste alla, ja aiab sörmedega ikka kör-gemale, et ta sedda loma liggemale temma sün-dimisse kohtade jurest kätte woiks sada; ja kui ta tunneb, et lapse rind ja köht ei olle tahhapole pöratud, siis ta pörab tassa hiljokeste ja hellas-te, loma tombades, sedda loma senna pole, kuhho ta muido annab, parremat ehk pahhemat kät, et loug mitte sülle-luu külge ei hakka, ja ei kela, lapse pead wälja tullemast.

Kui laps nüüd pusadest sadik wäljas on, siis ám ei pea mitte kättega ümber lapse ihho-allusse hakkama sepärrast, et se wautamist ei salli, waid ta tombab hellaste omma kättega sest üllemast reie-kohhast ja perse-kohtadest, kunni rind wälja-tulleb, ja nüüd ta woib rinnast kinni hakkada, ja nattuke ussinaminne tombada, et ta pead wälja saaks.

164.

Kui nabba-soon lapse säärte wahhel käib, mis nimmetakse kaksiti söitma, siis hakkab ám kahhe sörmega sest nawwa-sone jäust kinni, mis pär-rimiste külge lähhäb, ja tombab sedda nattuke ette pole, et ta sedda nawwa-soont, ülle selle alla jänud jalla woiks ärra aiada.

165.

Kui lapse kehha olladest sadik on wälja tul-nud, ja Pea mitte kohhe järrel ei tulle sepärrast, et käe warred kinnipeawad, siis ám peab kat-suma neid lahti tehha. Sedda hakkatakse seält poolt, kus loma ölla keigeennamiste sees; ja ám

prugib siis omma parrema käe, kui ta lapse parrema käe warre, ja wassako käe, kui ta lapse wassako käe warre tahhab lahti peästa. Kui selle käega, mis loma lahti ei peästa, loma kehha sirgeste sai petud, siis lähwad teise käe essimenne ja keskminne sörm loma kuklataggusest sadik, libbisewad seält nago pea körwast alla, ja sadawad sedda käewart ülle loma nâo ja rinna ikka enneste ees wälja; sesinnane lahti tehtud käewars pannakse lapse kehha körwa.

Kui pärrast sedda, et käsiwars on lahti peästetud, Pea weel mitte lähbi ei tulle, siis pöörtakse teine ölla nattuke alla pole, ja pannakse sedda kät, mis lapse teist kät olli lahti teinud, lapse kehha alla toeks, ning tehhakse selsammal wisil teine käe-wars lahti selle käega, mis enne toeks lapse kehha al olnud.

166.

Lapse Pea ei tohhi koggoniste mitte kaua pöramisse järrel emma sündimisse kohtade sees seisma; sepärrast peab katsutama, et se ni pea, kui ial sünnib, wälja tulleb. Kui käed on lahti tehtud, ja Pea ei tahha järrel tulla, siis lasseb âm lapse kehha ühhest ämma-abbilissest piddada, ja aiab omma teise käe essimesse ja keskmisse sörme loma peälmissest louast sadik; need sörmed panneb ta, laiale aetud lapse nimna mollematte pooltele, ning tombab sedda wisi lapse pead alla, et loug liggeminne wasto rinda lähhab. Omma teise käe kaks sörme aiab ta lapse pea-tagguse külge, ja senni kui ta nüüd sedda pead pea üllewelt, pea alt tombab, sadab ta sedda pea-taggust sülle-lu alt ette ja

peästab pead lahti, sedda iste-nahka, ni palio kui sünnib, hoides.

167.

Nende asade tarwis woetakse wloretsidist ehk poomwillast koutud paelad, agga ei mitte ümmargussi nöritsid. Need keppikesed, misga need asad sisesadetakse, on ennamiste ikka kallaluust, (Fischbein) ehk pilliroost. Kui aas sai lapse külge pandud, siis peab sedda, ni pea kui tedda ennam tarwis ei olle, ärra woetama. Muido kannab äm nisugguse mahhasawa naese eest nisammoti hoolt, kui jo on öppetud.

Seitseteistkümnes Peatük.

Kui pärrimisjed lapse-koia su peäl seiswad.

168.

Pärrimisjed seiswad ennamiste ikka lapsekoia pohjas; ommeti juhtub, et need ka iggas teises kohtas lapse-koia sees, ja kül ka lapsekoia su peäl seisawad.

Et pärrimisjed lapse-koia su peäl on, woib sest tunda: 1, kahhekjamal, ehk ühhekjamal naesekäimisse-kuul hakkawad aioti werrekäimisjed lapse-koia suust tullema, mis essite agga wähhä ja ürrikest aega, pärrast saggedaminne ja kaueminne käiwad; 2, kui wäitjed hakkawad lapse sündimisse aial, siis werri jookjeb rohke-

minne mahha, ja ommeti igga mu werrejooks-minne lapse-koia seest jääb wäitusse aial wähhemaks; 3, lapse-koia lahti aiand suus ei olle lapse Pead tunda, waid üks wammilinne assi, (schwammiges Wesen) mis, kui ta külje katsutakse, kui tümma Pluum-kapsta pea tunda on; 4, need wäitsed on nõdrad ja käiwad arwaste.

169.

Nisuggune werrejooksminne tulleb sest, et need lapse-koia su peäl seiswad pärrimissed polikult, ehk hopis, (nenda kui lapse-koia su, naese käimisse lõppetusses, ikka õhhemaks jääb, ja pikkamiste ennam ja ennam lahti lähhäb,) ennast lahti andwad; ja seddawisi jookseb werri lapse-koia suust sepärrast wälja, et se weel mitte ei olle kokko läinud, sest et loom alles lapse-koias on.

170.

Üm panneb sedda lapsesawa naest peaga maddalaste seddawisi, et ta ihho sirgeste maas on; lasseb' tedda ommad reied ja säred laiale aiada ia nattuke ennese pole tombada; wottab sedda tarretand werd lapse-koia rõri seest wälja; aiab siis tassa hiljokeste omma kät lapse-koia rõri sisse; selle, senna sisse aetud käe ühhe sõrmega lähhäb ta lapse-koia su sisse, ja katsub sega järele, kus pärrimissed lahti on; seäl, kust ta neid leiab lahti ollemast, wennitab ta lapse-koia suud, weel ennam sõrmi abbiks wottes, nenda laiaks, et ta omma kät lapse-koia sisse woib aiada; kissub need nahhad, mis lomaümber on, lahti; teeb sedda auko sõrmega suremaks; lähhäb kohhe siis keige käega sisse, ja lükkab loma Pead, kui se ees on, nattuke kõrwale; lähhäb selle senna

sisse aetud kaega Pea küljest rinna jure, kõhho jure, reite jure jalgadest sadik; hakkab mollemist jalgadest ühtlase kinni, ja tombab loma tassa hiljokeste wälja, nenda et rinnad pühharisti-lu wasto põratud on.

171.

Ni kohhe, kui laps ilmale tulnud, korib äm pärrimissed lahti, toob neid wälja, lasseb titte-emma rahhul, reied ja jallad kous ja sirgul, maas seista.

Kui tarwis lähhäb, wottab ta need külmad nouud prukida, (nenda kui Numri al sai õppetatud,) wäljaspoolt ja seestpiddi, et lapse-kodda saaks kihwatud, ennast kokko andma. Sedda wõõt ümber titte-emma ihho pannakse kohhe, kui laps on sündinud, enne weel, kui pärrimissed sawad ärrakoritud, hästi tuggewaste kinni.

172.

Titte-emma ei panda mitte wodisse, enne kui äm wist teab, et lapse-kodda kokko läinud, ja werrejooksminne lapse-koia seest järrel annud. Titte-emma peab tassa hiljokeste sama wodi kantud, ja tedda peab sirgeste, Pea maddalaste, mahha pandama; keik räkiminne tulleb ärrakeelda, ja nenda peab ta õige tassa pikkali ollema. Keik soja joma-aega keeltakse ärra; essimesest otsast peab temmale külma, happokast joma-aega andma. Tubba peab ka willo ollema.

Kahhekſateiſtkümnes Peatük.

Kui naene kakſikkuttega mahhaſaab.

173.

Kaks loma, mis ühtlaste ſadud, ühhel aial lapſe-koias walmis ſawad ja pea teine teiſe järrel ilmale tullewad, nimmetakſe kakſikkuks.

174.

Et üks naene kakſikkuttega käima peäl on, ſedda tahhetakſe ſeſt tunda:

1, kui temma ihho-allus ülle arro ſuur, ja ka wägga lai, mollemad küljed wägga täis, agga nenda, et nawwaſt ſülle-luuſt ſadik waggo, mis köhho-alluſt otſekui poleks wottab.

2, kui käima-peälne naene mollemattes poolte ühtlaſe loma ligumiſt tunneb.

Pärraſt teiſe lapſe ilmale tullemiſt woib ſeſt arwata, et teine weel tullemas, kui ihho weel kõrge ja köhho-allus weel kowwa on, mis äm järrel-katsmisſega peab teädwaks ſama.

175.

Kakſikkuttega naene ennamiste ikka 14 päwa ehk kolm näddalit, enne õiget mahhaſamisſe aega, mahhaſab; temma mahhaſaminne hakkab ennamiste ikka pikkamiste, ommeti õigede wäitſettega, mis jures mollemad lapſed mittokord emma enneſe jouo läbbi ilmale tullewad, kui need lomad agga õiget wiſi emma ihhus ſeiswad. Agga kui teine loom ehk mollemad lomad wasto okſa ſeiswad, ja ſepärraſt lodud nouga mitte ei woi ilmale ſündida, ſiis põrab äm neid, ja aitab neid ilmale tulla.

176.

Selle lapse nabba-soon, mis essite ilmale tulleb, seutakse kaks kord, üks kord lapse pole, teine kord pärrimiste pole. Agga pärrimissi ei woeta mitte ärra, enne kui mollemad lapsed on sündind.

Emma köhho-allust peab hästi ümberseutama, sepärrast, et se kahhe lapse kandmissest wägga wäljawennitud on.

Kui tulleb werrejooksminne, siis saab se wasto wäljaspoolt ja seestpiddi nenda tehtud, kui jo ööldud on.

Ühheksateistkümnes Peatük.

Enneaegsest mahhasamissest.

177.

Enneaegsed mahhasamissed on keik need, mis juhtuwad enne kui emma seitse kuud saab käima peäl olnud. Keigeennamiste neid on kolmandama ja neljandama ku aial, ja ennamiste ikka sel aial, mil nisuggune naesterahwas, kui ta mitte käima peäl ei olleks, omma ride-peälsed olleks sanud. Naene kes jo ükskord enneaegse lapsega mahhasanud, saab pea, kui ta jälle käima peäl, selsammal käimisse aial enneaega mahha. Se-

ſuggune naene peab ſepärraſt ennaſt ſel aial wägga rahhul piddama, ja ei mitte niſugguſt asja ſõma ehk joma, mis järrel temma pallawat tunneb.

178.

Et üks käima-peälne innimenne enne aega mahha ſaab, tunnukſe ſeſt, kui temmal wärrin, külm ja waibuminne peäle tulleb, ja kui ta niſugguſt raskuſt, mis temmal mitte enne ei olnud, omma kõhhoallusſes, ning kibbedat wennitamiſt reiſis tunneb: Lapſe-koiaſt tä aiab illa ja pärraſt ſedda werriſt märga, ehk ka ni kohhe werd wälja; ſe annab mitto kord järrele ja käib kangeminne, kui ride-peälſed. Kui ſeſinnane werre-jooksminne wäitmisſega, ja werri panga wiſil lapſe-koiaſt wälja tulleb, ning ſe järrel õiged wäitſed hakkawad, lapſe-koia ſu ſe läbbi lahti ja laiemaks lähheb, loma weſſipõis ennaſt pakkub, ſiis lapſe ſündiminne on hakkand.

179.

Werrejooksmisſe läbbi need wäitſed ni wägga wähhendakſe ja wiwitakſe, et lapſe ilmale tulleminne pikkaliſte walludega ja ſurema tülliga, kui õige aegſe ſündimisſe jures, korda ſaab.

180.

Se abbi, mis niſugguste naeſtele tulleb tehha, on ſe, et peab ſama katſuma werrejooksmiſt wähhendada; ſepärraſt peab ſeſuggune taſſa ja rahhul wodis pikkali maas ollema, keik peab temmalt ärraſadetama, mis ta ſüddant kurwaſtab ehk rõmuſtab, ja ei pea temmale ſedda mitte antama, mis temma werd wägga aiab likuma, nago põllew wiin, kohwe, kange õllut.

Tubba peab willo ollema ja tedda ei pea mitte ſoja kattega kinni katma. Temma ihhoalluſe, ſünnitamisſe kohhade ja reite peäle panna ſe linnaſe rie, mis niſugguſe wee, ja ädikaga kastetud ja ſiis jälle wirrotud, ja tihti ueste ſeddawiſi peäle pannakſe. Temma käewarte ja reite ümber mäſſitakſe laiad wöödd, et werri ihho ſisſe taggaſi jääks.

Neile, kel paljo werd on, lastakſe käe peäl aadrit. Jomaaeg ei pea mitte ſoe ja peab wähhä happo ollema; wesſi ädikaga ehk ſidroni ſawtiga.

181.

Kui ſe järrel werrejooksminne mitte kinni ei jä ja wäitſed hakkawad tössiſemaks ſama, ſiis jättab äm ſedda löppetuſt mahhaſawa naeſe omma jouo holeks; ſeſt laps woib ennamiste ikka, (kui ta ni enneaegne on,) ſeisko ta kuida tahtes, ilma pöramatta ilmale tulla.

Agga kui ſedda pöramiſt niſugguste warratste ſündimiste jures tarwis lähhäb, ſiis tulleb öppetada, et äm lapſe käſſi mitte wälja ei tomba, waid neid möda pead lasſeb ſeista, et lapſe-koia-ſu nödra loma kaela ümber mitte kokko ei wea, ja temma pea-wäljatombaminne ei ſaaks keeldud. Neid pärrimisſi wäljaſata, peab emma enneſe jouo holeks jätma, ſeſt et need ſel aial ennam lapſe-koia külges kinni on, ſepärraſt ka mittokord wägga kaua wiwib, enne kui nemmad ärratullewad.

182.

Äm tunneb, et laps enneaegne on, temma ſurusſeſt; ſedda warratſem ta on, ſedda wäh-

hem on ta, ja ſedda tûmmemad on temma liik-med; ta waeb wâhhem kui wiis naela; keik ta ihho-nahk on punnakas, temma ſelg, käewar-red ja palled on täis willawiſi karwo; temma nahk on lôdw ja kortſolinne; ta kûned nahhaſed, ja kui laps wägga warrane, ſiis neid ei ollegi weel ollemas; ſedda warratſem laps on, ſedda ſurem on temma pea, kehha wasto arwates; temmal on kortſulinne ja wanna näggo; kellakot on poeglaste jures punnane, paistetand ja tûh-hi; heâl on nôdder ja wille wiſi; niſugguſed maggawad allati, immewad ja nelawad wae-walt, ei märjasta paljo, ja rojastawad arwaste.

Kakskümnes Peatük.

Surnud lapſe ſündimisſeſt.

183.

Kui laps emma ihhus ſurnud, ſiis ſedda tunnukſe ſeſt:

1, Lapſe likuminne jääb wâhhemaks, ja ka-ub wimaks hopis ärra.

2, emma kôhhoallus lähhäb ühheſt aiaſt teiſe tûmmemaks, ka-ub kokko, ja wa-ub lapſe koia-ga ſülle-lu pole;

3, nabba, mis olli tousnud, wa-ub taggaſi ja lähhäb jälle auko.

4, emma rinnad lähtwad tümmemaks ja on rippakülle;

5, se käimapealne naene tunneb, kui ta pikkali maas on, ja usſinaste ühhe külje pealt teiſe külje peale pörab, ommas allusköhtus üht rasket asja, kui kugel, ühheſt küljeſt teiſe külje pole langewad.

184.

Kui ſe ſurnud loom õiget wiſi, Pea ees, tullemas on, ſiis temma ſündiminne jägo loduD jouo holeks. Agga ſurnud lapſe ſündiminne on ennamiste ikka nõdra wäitſettega ja pikkalinne.

Kui niſugguſe loma ſeisminne emma ihhus pöramiſt tarwitab, ſiis teeb ärn nenda kui ellawa loma jures; ommeti ni paljo teiſtwiſi, et ta mitte ni tuggewaste ſelle ſurnud loma küljeſt ei tomba, ka mitte temma käſſi, mis Pea körwas üllespiddi on, alla ei ſada, et Pea mitte otſaſt ärra ei tulle, kui ſe jo mäddama läinud, ja et ſe mitte lapſe-koia ſiſſe ei jä.

Nawwa-ſoont ei olle mitte tarwis kinniſidduda. Agga ei ſünni koggoniſte mitte temma küljeſt tombada, ſeſt et ſe kohhe katkeb.

Middagi weel.

Kuida need hoidjad rouged, mis enne lehma-rougiks hüti, pannakse.

Neid panna on ni kerge, et iggaüks sedda woib tehha. Lapsed ei olle koggoniste mitte haiged seál jures ja ei olle siis ühtegi sest karta. Sepárrast on, neid lastele panna, hea ammet ámmadel, kel senna jure aega kül on, ja kel sepárrast tarwis ei olle sedda mahhajátta, mis ámma ammet nende peále panneb.

Peále selle palga, mis nisugused ámmad se eest omma moisawannematte ja laste enneste wannematte käest sawad, on neil jo sest suur palk, et need lapsed, kedda nad ilmale aitnud, ka se eest neid peawad tännama, et nemmad ka rouge-pannemisega nende terwist ja nende ello aitnud hoida.

Hoidja-rougesse ei surre ükski innimenne. Teised rouged surretawad ni mitto last, jätwad mitto-kord rouge-tähtä järrele, ka jääb monni laps pimmedaks. Hoidjad rouged ei te sedda ühtegi. Teised rouged hakkawad külge; agga ei hoidjad rouged mitte. Laps, kel hoidjad rouged külges, woib teiste lastega mángida ja süa, ja need ei hakka ühhegi külge — ja selle lapse enese külge teised rouged ei hakka koggoniste ennam.

Hoidjad rouged pannakse seddawisi: peálmisse käe warre külge tehhakse nóópnóólaga kaks ehk kolm kriipsokest peálse-nahha sisse, nenda, et se koht agga nattoke werrine nähha — teine kriips teise ülle, ni pitk, kui weike-sörme-küne pool laius

on, ja igga kriips sõrme laiust teiseſt ärra: siis pistetakse selle nõõlaga selle lapse rouge sisse, kelleſt se rouge-õis-wessi woetakse, nenda, et nattuke märga wälja tulleb. Sedda märga woetakse ühhe weike nürri noa otsa peale, ja woitakse sesamma noa otsaga teise lapse nõõlaga tehtud kriipsude sisse. Sedda märga woetakse monnikord, et wist woiks uskuda, sedda rouge-märga nende kriipsude sisse lãinud ollewad.

Kui seddawisi need rouged said pandud, siis peab lapse kässi, senni kui se kuiwaks sanud, nenda sama petud, et ühtegi senna külge ei putu mis sedda rouge-märga ärra woiks pühkida — ja siis on se tehtud.

Kolmandamal ehk neljandamal päwal lähhäb se koht, kus se rouge-märg sisse õruti, nattuke punnaseks; ja wiendama ja seitsme päwa wahhel touseb weike wistrik, mis hallikarwa märga täis on.

Kui nüüd tahhetakse seſt lapseſt jälle rougid teiste külge panna, siis woetakse seitsme ja ühhesama päwa wahhel seſt lapseſt rouge-märga, ja tehhakse siis nendasammoti, kui praego sai õõldud.

Wahheſt sünnib üks lai punnane wiir selle kohha ümber, kus need rouged said pandud, mis pallaw tunda on. Se wasto on wägga hea, kui nattuke koort ühhe lussika, ehk weike pottikesse sisse pannakse ja sedda ülle tulle lastakse paksuks keta, ja selle paksuks kedetud korega woitakse siis monnikord päwas tümma sullekessega sedda kohta.

Seddasamma woib ka tehha, kui need rouged ärra kuiwand on, agga kärn kaua peale jääb; ehk kui kärn ärralähhäb, ja se koht alles tores on.

Hea on, kui igga kahhekſa päwa kohta kaks laſt nende hoidja-rougesſe pannakſe; ſeſt ſe läbbi ſaab wärske rouge-mädda aasta läbbi walmis petud.

Lapſi woib rougesſe panna, kui nad kahhekſa päwa wannad on, ja wägga hea olleks, kui ämmad ſedda teekſid, ſeſt ſiis nemmad teakſid wisſiſt, et neil lastel, kedda nemmad ilmale aitnud, ka rouged on olnud.

Sedda peab ka wägga tähhele pannema, et lapſed need rouged, mis üllesaiand, mitte katki ei nühhi, ſeſt kui rouge-mädda wiſtrikkud katki on örutud, ſiis ei ſa ſedda märga kätte, misga teistele woib rouged panna: ka jäwad nühkimisſe läbbi need kohhad wägga punnaſeks ja wallotawad. Agga kui ſedda juhtub, ſiis woitakſe ka need kohhad pakſuks kedetud korega. Lapſed muido woiwad ümberkaudo joosta ja mängida.

Agga ka walle-hoidjaid rougid on: need tullewad warreminne wälja, ja niſugguſed rouged on kui weiked nuppukesſed nahha ſees tunda, ja nende ſees ei olle ühtegi märga, waid ennam kowwaks läinud mädda. Need rouged ei hoia mitte teiste rougede eeſt
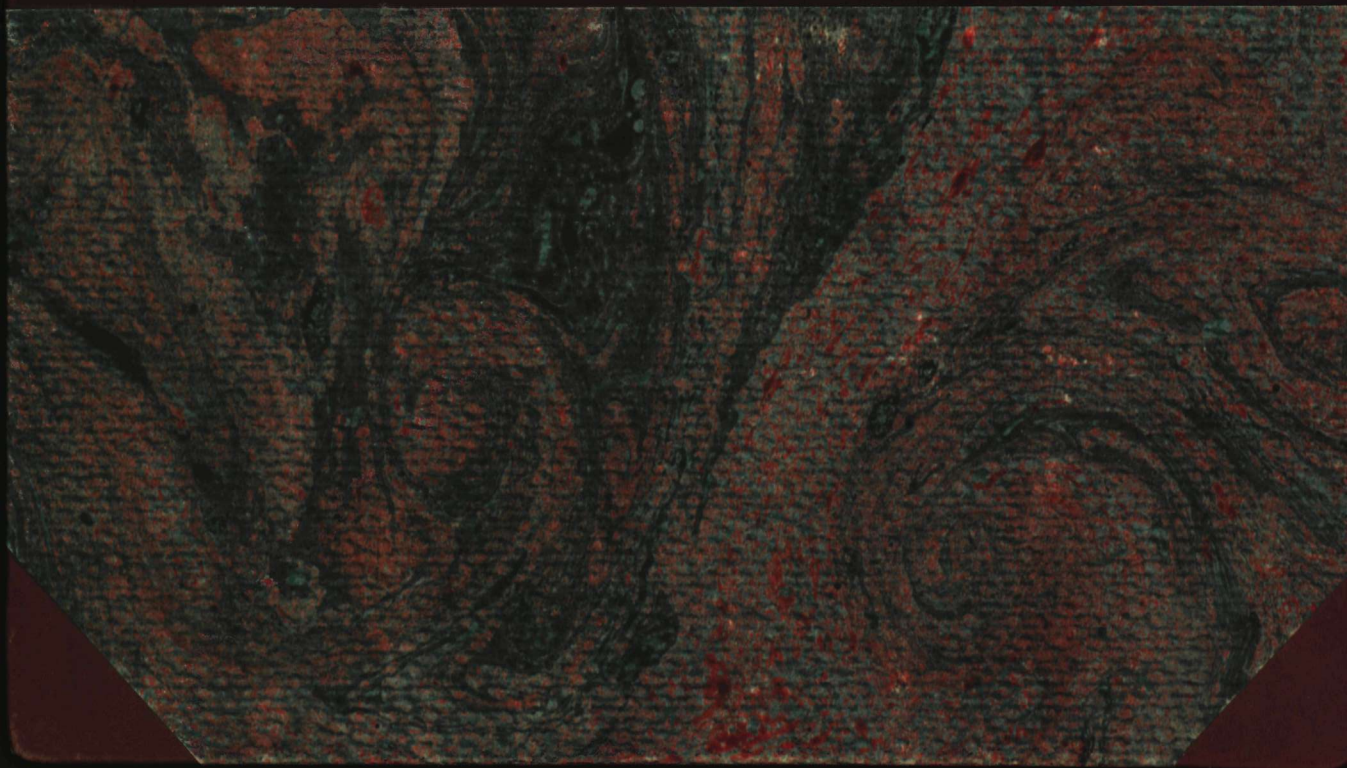
Riigiraamatukogu.
A 27393:1